

HOOFSTUK 4

DIE NARRATIEWE AS MOONTLIKE BENADERING IN DIE PASTORALE TERAPIE

“We live through stories. We are lived by the stories of our race and place” (Freedman and Combs 1996:32).

1 INLEIDING

Die gebruik van die woorde “moontlike benadering” word doelbewus gedoen om aan te dui dat ek nie wil verval in dieselfde denkpatroon as menige modernistiese denkers wat in die verlede geglo het, en sommige wat steeds glo, dat hulle benadering die enigste paradigma is nie. Ek beskou die narratiewe paradigma en die gebruik van die narratief as metafoor as ‘n alternatiewe benadering tot pastorale terapie. Belangrik is dat die persone wat na ‘n pastor of terapeut vir narratiewe terapie kom, die pastor in ‘n heel nuwe lig sal sien. In die verlede sou persone wat probleme ondervind met hul lewensverhale na ‘n pastor of terapeut gaan wat die antwoorde of raad sou hê, en selfs gepaste Bybeltekste sou byvoeg om sy of haar raad te ondersteun. In die narratiewe benadering is die fokus eerder op die instandhouding van die sogenaamde “probleem” en die impak van die sosiale omgewing. Die feit dat die kliënt die kundige is bring ‘n nuwe dimensie.

Sosiale konstruksionisme is die kern waarom die narratiewe benadering wentel en daarom vind ek dit nodig om in hierdie hoofstuk aandag aan hierdie aspek te wy.

Die gedeelte van hierdie hoofstuk wat hoofsaaklik oor die narratiewe terapie as sodanig handel, sal heelwat fokus op die werk van Freedman & Combs (1996); White en Epston (1990) en Müller (1999,1996). Die blote vertel van verhale bring nie noodwendig 'n nuwe uitsig op die toekoms nie. Die uitdaging is daarin geleë om 'n sinvolle gesprek te voer sodat daar nuwe verhale tot stand kan kom. In hierdie hoofstuk word dan ook aandag gegee aan die rol van die gesprek as sodanig.

Dit gaan nie bloot oor luister na die vertel van verhale van mede-navorsers nie, maar die navorser stel ook belang om sy mede-reisigers in te lei in die elemente van terapie. Die navorser of terapeut is dan nie meer bloot toeskouer nie, maar ontwikkel in 'n deelnemer en word so deel van hierdie proses. Wanneer geluister word na die stemme uit die spreekkamer en die stemme uit die literatuur soos uiteengesit in Hoofstuk 2 en 3 dan kom dit voor asof die leefwêreld van hierdie nooit-getroude vroue baie kompleks is en dat daar nie simplistiese antwoorde of oplossings gebied kan word vir hulle problematiek nie. Met die luister en die lees van die verskillende verhale is dit duidelik dat die groter konteks (die diskoerse van die gemeenskap) 'n beduidende invloed het op hierdie nooit-getroude vroue se lewens. Dit kom veral na vore wanneer hulle telkens daarna verwys hoe “ander mense hulle laat voel”, en die invloed wat ander het op hoe hulle die lewe en omgewing ervaar.

2 DIE NARRATIEWE METAFOOR EN SOSIALE KONSTRUKSIONISME

2.1 DIE NARRATIEWE METAFOOR

Aangesien die narratiewe benadering binne die sosiale konstruksionisme as moontlike terapeutiese benadering in hierdie hoofstuk ondersoek word, is dit van belang dat die ontwikkeling van Freedman en Combs (1996) as eerste orde kubernetika-terapeute tot sosiale konstruksionistiese terapeute van naderby beskou word omdat hierdie twee persone (saam met Müller 1996) as die vertrekpunt van hierdie studie beskou word.

Freedman en Combs (1996:3) verwys na hul werk in die verlede as volg: “Looking back, we now view our work from that time as guided not just by cybernetics but by first-order cybernetics ...”. As eerste orde kubernetika-terapeute was die doel om die denke van kliënte te lei (“guide”) asook gebeure te beheer sodat die doel van terapie bereik kon word. Die herhalende onaanvaarbare gedrag en patrone moes onderbreek word sodat gesinne eerder ‘n gesonde stabiliteit kon verkry. Die gesin het ‘n doel gehad wat ten alle koste bereik moes word. In teenstelling met die narratiewe benadering is die patrone onderbreek deur intervensie wat “voorgeskryf” is deur die terapeut. Die metafoor wat in hierdie benadering gebruik is, was die metafoor van “guidance”. Feitlik alle inisiatief het gekom van die kant van die terapeut en daar word van die standpunt uitgegaan dat die terapeut ‘n vooropgestelde idee het van wat verkeerd is. Die fokus van die eerste orde kubernetika is die disfunksie van die gesin.

Wanneer die Milaangroep tydens die tweede orde kubernetika fokus op die patrone van betekenis eerder as op gedrag is daar gebruik gemaak van sirkulêre vrae in die poging om die premisse of mite van betekenis te ontdek. Die gesin se verbondenheid en hoe een lid se gevoelens en optrede ander lede van die gesin beïnvloed en hoe hulle dan weer op hul beurt beïnvloed word deur ander, word bestudeer.

Milton Erickson se benadering (Freedman & Combs 1996:9-12) het 'n beduidende invloed gehad op die ontwikkeling van Freedman en Combs. Sy benadering was anti-teoreties en pragmaties en die klem was op die ervarings en geloofswaarhede van die kliënt wat begryp moet word en dat die geloofswaarhede van die terapeut nie op die kliënt afgedwing moet word nie. Die gedagte dat elke ontmoeting uniek is en 'n vars en kreatiewe poging van die terapeut sowel as die kliënt verg om die nodige uitkoms te verwesenlik – in teenstelling met die blote toepassing van standaard roetines en prosedures wat in ander benaderings gebruik word. Erickson wys daarop dat 'n terapeutiese situasie geskep behoort te word waar die kliënt toegelaat moet word om sy eie denke, sy eie verstaan en sy eie emosies te gebruik in die terapeutiese situasie. Die respek wat Erickson vir sy kliënte getoon het en die feit dat hy mense gesien het as bronne in eie reg (“resourceful”) maak 'n groot indruk op Freedman en Combs. Dit is dan ook deur Erickson wat Freedman en Combs ingelei word in die gedagte van die terapeutiese waarde van verhale. Dit is deur Erickson se eie verhaal rondom sy siekte dat hulle vir die eerste keer blootgestel word aan die gedagte dat mense voortdurend en aktief hul

die lewens en verhale kan herskryf. Die gedagte dat daar meer as een realiteit bestaan, meer as een alternatief in enige situasie, verder ook dat hierdie realiteite gekonstitueer word deur taal, was onder andere konsepte of temas wat by Freedman en Combs gelaat was deur Erickson.

Freedman en Combs het verder ondervind dat die metafoor van sisteme uiteindelik 'n hindernis eerder as 'n hulpmiddel geword het. Vir hulle het dit meegebring dat daar na gesinne gekyk word vir komplimenterende kringlope (“complementary circuits”) en 'n “collaborative causation of problems”, eerder as om te werk met gesinslede om sodanig die negatiewe invloed van waardes, instellings en praktyke in die groter kulturele omgewing op hul lewens en verhoudings na te gaan en om hulle te help om die waardes, instellings en praktyke teen te staan.

Freedman en Combs se ontmoeting met Michael White bring 'n nuwe dimensie in hul benadering tot terapie (Freedman en Combs 1996:14). Die nuwe benadering wat die narratiewe as metafoor gebruik is nie bloot 'n nuwe vorm van die sisteemteorie nie, daar word gewys op die baie etikette wat hierdie nuwe paradigma dra naamlik: post-strukturalisme, dekonstruksionisme en nuwe hermeneutiek. Vir Friedman en Combs (1996:14) word hierdie nuwe benadering 'n nuwe wêreldbeskouing, naamlik dié van die post-modernisme.

“To our way of thinking, this different thing is not simply a further evolution of systems theory, it is a discontinuous paradigm, a different language. In its broadest form this paradigm has been referred to by many labels: while ‘post-structuralism’, ‘deconstructionism’, the ‘interpretive turn’, and ‘the new hermeneutics’ have all been proposed, it seems to us that ‘post-modernism’ is the most commonly used label at this moment for the worldview of which we speak.”

2.2 DIE NARRATIEWE BENADERING AS POST-MODERNISTIESE BENADERING

Wanneer daar na post-modernisme verwys word, is dit belangrik om te begryp dat dit ‘n wêreldbeskouing verteenwoordig. Die belangrikste eienskap van hierdie wêreldbeskouing met betrekking tot die narratiewe terapie is dat daar ‘n bepaalde ingesteldheid is teenoor realiteit (Freedman en Combs 1996:19). In die afdeling wat volg sal post-modernisme bespreek word aan die hand van post-modernisme as ‘n tydperk wat volg op die modernisme, en die rol van definisies en algemeen geldende waarhede in ‘n post-moderne benadering.

Dit is vir my as navorser en terapeut belangrik om die narratiewe benadering binne die post-moderne paradigma te begryp, veral wanneer gedagtes soos realiteit, objektiwiteit en waarheid ter sprake sou kom.

2.2.1 POST-MODERNISME AS TYDPERK WAT VOLG OP DIE MODERNISME

Wanneer post-modernisme bespreek word, is dit nodig dat daar na die tydperk wat dit voorafgegaan het ook verwys word, naamlik modernisme. Modernisme dui volgens Müller (1996:54):

“... op ‘n tydperk met ‘n oorheersende filosofiese paradigma – die tydperk wat in die 17de en 18de eeu in Europa begin het en in ons eeu sy hoogtepunt bereik het. Die modernisme is op sekere grondwaarhede gebou wat voortdurend geherformuleer word en aanleiding gee tot die ontwikkeling van nuwe waarhede.”

Volgens Rossouw (1995:9) het die modernisme tekortkominge begin toon en het die spore na ‘n nuwe weg, die sogenaamde “post-moderne” weg gelei. Post-modernisme dui op ‘n afeindiging van die moderne tydperk en daarmee ‘n totale paradigma-verskuiwing (Rossouw 1995:13; Müller 1996:55). Die post-modernisme dui op ‘n weg beweeg op die wetenskaplike gebied van die ou sekerhede, wat kenmerkend was van die liniêre en oorsaaklike denke wat sentraal staan tot die paradigmaskuif. Hierdie verskuiwing het ook in die terapie ‘n invloed – oorsaak en gevolg speel nie meer die rol wat dit in die verlede gehad het nie. Ook dít vra vir ‘n paradigmaskuif by die terapeut – ‘n nooit-getroude vrou is nie noodwendig ongelukkig omdat sy nie getroud is nie – dan is ons in die paradigma van oorsaak en gevolg wat nie post-moderne denke is nie, maar moderne denke.

Neimeyer (1998) wys daarop dat die modernisme gefokus het op die akkumulering van legitieme kennis. Dus het die sielkunde homself besig gehou met die ontwikkeling van logiese en empiriese metodes veral met die klem op statistiese berekeninge en gekontroleerde eksperimentering. Sulke inligting lei dan tot wette van menslike gedrag wat veralgemeen word. Durrheim (1997) sluit hierby aan wanneer hy daarop wys dat sommige empiriese navorsing daarop staatmaak dat kennis verkry word deur ervaring – hipoteses word getoets en sodoende word feite versamel. Die meeste kritiek teen hierdie benadering in die sosiale wetenskappe is die aanspraak op objektiviteit, verteenwoordiging en waarheid.

Dit is dus belangrik om te let op Müller (1996:55) se betoog dat post-modernisme nie bloot dui op 'n tydvak nie, maar op 'n paradigmaskuif. Die narratiewe benadering sluit aan by die post-moderne denke in die sin dat daar 'n onvergenoegdheid en gevoel van onbevrediging is teenoor denkpatrone wat voorhou dat daar bloot een antwoord en metode is om antwoorde te verkry wanneer vrae gevra word na die werklikheid.

Parry (1993:428) verwys na modernisme as 'n tydperk toe mense oënskynlik vry was om keuses uit te oefen, hoewel hulle nie bewus was van die magte wat hul keuses beïnvloed het nie:

“The great accomplishment of modernity, the dominant mode of Western society since the 18th century, has been its imperfect success in making possible the liberation of individuals from the binding and defining claims on them of religion, state, social class, and more recently – in fact, the struggle or liberation continues -race and gender, indeed, from any claim that arbitrarily denies personal choice” (Parry 1993:428).

2.2.2 DIE ROL VAN DEFINISIES EN ALGEMEEN GELDENE WAARHEDE IN 'N POST-MODERNE BENADERING

Wanneer daar werklik post-modern met 'n saak omgegaan word, word daar nie gebruik gemaak van definisies nie (Babbie 1986:106). Hoewel die narratiewe terapie post-modern is, voel ek persoonlik die noodigheid vir ten minste 'n verduideliking van die terme, maar sodra dit aangedui word as die enigste betekenis wat as aanvaarbaar beskou word, kan dit nie meer as post-modern gesien word nie.

Die post-modernisme maak geen aanspraak op algemeen geldende waarhede nie. Daarom is dit nie in die narratiewe benadering van belang of die mede-terapeut die waarheid praat al dan nie. Dit gaan oor sy of haar belewenis, en daardie verhaal is die gegewe waarmee gewerk word.

Volgens Burr (1995:12) verwerp post-modernisme beide die gedagte dat daar 'n absolute waarheid kan wees asook strukturalisme. Met strukturalisme word bedoel dat die wêreld soos ons dit sien die produk is van verborge strukture. Post-modernisme verwerp ook die idee dat die wêreld verstaan kan word in terme van meta-narratiewe of "grand theories". Dit gaan eerder oor die veelvuldigheid en verskeidenheid van situasie-afhanklike wyses van leef.

2.2.3 DIE ROL VAN TAAL IN DIE POST-MODERNE WÊRELDBESKOUIING

Volgens Freedman en Combs (1996:28) korrespondeer die "teken van taal" of woord met die objek of gebeure in die regte wêreld volgens die modernistiese wêreldbeskouing. In die modernistiese beskouing is daar 'n duidelike onderskeid tussen die objektiewe (regte) wêreld en die subjektiewe (emosionele en geesteswêreld.) Taal word gesien as die betroubare skakel tussen die objektiewe en subjektiewe wêreld. 'n Post-moderne beskouing sien dit anders: die fokus is op hoe taal gebruik word, asook watter taal gebruik word om die wêreld en geloofswaarhede te konstitueer. Die enigste wêreld wat ons kan ken is die wêreld wat ons deur taal deel. Taal word gesien as 'n interaktiewe proses, nie slegs die ontvang van vooraf gedefinieerde waarhede nie. Taal dikteer hoe ons die wêreld moet sien, en wat ons daarin moet sien. Elke keer dat daar gepraat word, word daar 'n nuwe realiteit voortgebring. Volgens Freedman en Combs (1996:28) is taal volgens die post-modernistiese wêreldbeskouing altyd aan die verander. Of dit 'n geloofswaarheid, verhouding of gevoelens is, dit bring 'n verandering in die taal

mee. Betekenis is nie geleë in die woord self nie, maar in die woord in relasie of verhouding tot sy konteks, en nie twee kontekste bly ooit dieselfde nie. Die betekenis van 'n woord is dus nooit vas nie, en het potensieel 'n ander betekenis – dit is iets wat onderhandel moet word tussen die twee sprekers.

2.2.4 KENMERKE EIE AAN DIE BENADERING VAN TERAPEUTE MET 'N POST-MODERNE WÊRELDBESKOUIING

In die tradisionele modernistiese terapeutiese benadering verteenwoordig die terapeut 'n objektiewe realiteit. 'n Duidelike onderskeid word gemaak tussen objek en subjek en die terapeut is die een met die tegnieke en die “waarheid” wat oorgedra moet word. Hierteenoor kom die post-moderne terapeut na die gesin sonder enige definisie van patologie, enige idee van watter disfunksionele strukture om voor uit te kyk, en geen idee oor wat behoort te verander en wat nie (Hoffmann 1990:10).

Die waarde van die narratiewe terapie as post-moderne benadering is daarin geleë dat die terapeut nie hoef te besluit oor reg en verkeerd nie, maar om saam te soek na die reg en verkeerd volgens die mede-terapeut.

Ek wil onderskryf wat Parry (1991:39) sê wanneer hy oor die post-modernisme skryf: “...this is not an occasion for nihilistic despair or dismay but an exhilarating opportunity for remaking ourselves, telling our stories with the inventive power of new language, and fresh metaphors”.

3 SOSIALE KONSTRUKSIONISME

“When people interact, it is rather like a dance in which they are constantly moving together, subtly responding to each other’s rhythm and posture. The dance is constructed between them and cannot be seen as the result of either person’s prior intentions. When we interact, our talk and behaviour is a joint effort, not the product of internal forces” (Burr 1995:28).

Wanneer daar gevra word na die betekenis van die term sosiale konstruksionisme is dit duidelik dat dit soms kan dui op ‘n beweging, soms ‘n posisie, ‘n teorie, ‘n teoretiese oriëntasie of selfs ‘n benadering. Navorsers blyk steeds onseker te wees oor die status van sosiale konstruksionisme. Sosiale konstruksionisme word beïnvloed deur die feminisme, post-strukturalisme, narratiewe filosofie, sielkunde ensovoorts. Dit is duidelik dat die begrip sosiale konstruksionisme nie in ‘n enkele begrip of woord van beskrywing vasgevang kan word nie, net soos met die term post-modernisme (Stam 2001:294). Volgens die sosiale konstruksionisme is die abstrakte begrippe en ons verhouding tot hierdie begrippe, asook die verhoudings van daaglikse mensgemaakte prosesse blote kontekste waarbinne ons gebore word. Owen (1992) beskryf sosiale konstruksionisme as volg:

“Social constructionism is the claim and viewpoint that the content of our consciousness, and the mode of relating we have to others, is taught by our culture and society: all the metaphysical quantities we take for granted are learned from others around us”.

3.1 SOSIALE KONSTRUKSIONISME AAN DIE HAND VAN BURR

Wanneer **Burr** (1995:viii) die volgende stelling maak oor sosiale konstruksionisme vind ek dit ook beskrywend van die narratiewe terapie. Volgens Burr is die sosiale konstruksionisme “in a state of flux”. Dit is ‘n studieveld van groei en verandering en daarom moeilik om ‘n stabiele perspektief daarop te kry. Wat tans waargeneem word in terapie in terme van sy siening is ‘n blote “snapshot” van hoe dit tans is. Daar kan geen aanspraak op gemaak word dat dit oor twee jaar nog so sal lyk nie.

Volgens Burr (1995:2) is daar nie een vaste definisie vir sosiale konstruksionisme nie, maar die volgende begrippe speel wel ‘n rol in die benadering:

- ‘n Kritiese standpunt word ingeneem teen dit wat as vanselfprekende kennis aanvaar word.
- Daar is nie ‘n objektiewe waarneming van die wêreld nie.
- Die wyse waarop ons die wêreld verstaan, die woorde en konsepte wat ons gebruik om dit te beskryf is histories en kultureel spesifiek.
- Kennis word in stand gehou deur sosiale prosesse. “It is through the daily interactions between people in the course of social life that our versions of knowledge become fabricated” (Burr 1995:2).
- Kennis en sosiale aksie gaan hand aan hand. “...these negotiated understandings could take a wide variety of different forms, and we can therefore talk of numerous possible ‘social constructions’ of the world” (Burr 1995:2).

Burr (1995:5) wys verder op die verskil tussen sosiale konstruksionisme en die tradisionele sielkunde. Omrede sosiale konstruksionistiese terapeute dikwels gekonfronteer word deur diegene wat vertrou is met die tradisionele sielkunde is dit vir my belangrik dat hierdie onderskeid uitgelig word:

Die volgende punte word aangeraak:

1. Anti-essensialisme: omdat die sosiale wêreld die produk is van sosiale prosesse, kan daar volgens die sosiale konstruksionisme geen gegewe “aard” wees ten opsigte van die wêreld en mense nie.
2. Anti-realisme: Sosiale konstruksionisme ontken dat ons kennis ‘n direkte persepsie is van realiteit. Ons is eintlik besig om ons eie weergawe van die realiteit te skep.
3. Histories en kultureel spesifieke kennis: die dissiplines van die sielkunde kan nie langer poog om die ware aard van mense en sosiale lewe te bepaal nie.
4. Taal is ‘n voorvereiste vir denke: Ons verstaan van die wêreld kom nie van ‘n objektiewe realiteit nie, maar van ander mense. Ons word gebore in ‘n wêreld met konseptuele raamwerke wat reeds bestaan.
5. Taal as deel van sosiale aksie: taal is meer as om uitdrukking te gee aan onself – wanneer mense met mekaar praat word die wêreld gekonstrueer.
6. ‘n Fokus op interaksie en sosiale praktyke: geen verduidelikings word gesoek of gegee vir sosiale verskynsels binne-in mense nie. Sosiale konstruksionisme kyk na die sosiale praktyke waarby mense betrokke is en hul interaksie met mekaar.

7. Fokus op die prosesse: kennis is nie iets wat iemand het nie, maar dit is iets wat mense saam doen.

3.2 SOSIALE KONSTRUKSIONISME SOOS GESIEN DEUR FREEDMAN EN COMBS

Freedman en Combs (1996:16) wys daarop dat wanneer die narratiewe en die sosiale konstruksionisme as metafore gebruik word in terapie, dan word dit duidelik hoe die stories wat in die gemeenskap vertel word, ons as terapeute se lewens beïnvloed asook die lewens van mense wat na ons kom vir terapie. Hierdie verhale beïnvloed nie net individue nie, maar het die potensiaal om 'n hele kultuur te beïnvloed – en nie slegs sogenaamde invloedryke wêreldfigure soos Gandhi of ons eie mnr Mandela nie, maar ook die verhale van gewone mense. Die verhale wat sirkuleer in hierdie gewone persone, spesifiek die nooit-getroude vrou vir die doel van hierdie studie, is in interaksie met die verhale wat hierdie vroue in hul persoonlike lewens utoeleef.

Die verhaal van Janine is 'n sprekende voorbeeld van die invloed van die groter verhaal of diskoers. Sy vertel dat sy saam met vriendinne by 'n klub was en later het 'n oulike, oënskynlik ordentlike man by haar kom sit. Die tweede vraag wat hy haar gevra het was: “Waarom is jy nog nie getroud nie – daar moet seker 'n rede wees, want jy is nogal aantreklik.” Die boodskap was vir haar duidelik en sy het dit ook so aan my gestel. Om ouer as 35 jaar te wees en nooit-getroud te wees is nie

aanvaarbaar nie – daar moet iets verkeerd wees. En dit lyk asof mense nuuskierig is om hierdie spesifieke rede by vroue te hoor.

Die invloed wat familie en die gesin van oorsprong plaas op nooit-getroude vroue kan baie pynlik beleef word. Jana verwys pertinent daarna dat sy altyd as ‘n kind in die huis beskou is en dat haar ma haar vasgehou en ingeperk het.

In ‘n gesprek met Estelle rondom haar nooit-getroud wees wys sy my daarop dat haar ouers nooit vir haar kom kuier wanneer hulle Pretoria toe kom nie, hoewel sy ‘n groot woonstel het, maar altyd na haar getroude suster gaan. Sy sien dit dat sy nie ‘n “regte” huis het nie. Sy vertel verder dat wanneer daar groot familie-byeenkomste gehou word, al die susters en skoonsusters gevra word om iets te bring (slaai, nagereg ensovoorts), maar sy word nooit gevra nie, want sy het nie ‘n regte huis nie, en sy is nie ‘n regte vrou nie.

Tina meld dat sy as laerskooldogtertjie altyd gewonder het oor die tannie in die straat wat nooit getroud was nie. Sy het gewonder wat sy eet, want ‘n mens kook mos net kos as jy ‘n man en kinders het. Soos ‘n regte vrou en ‘n regte ma behoort te doen. Noudat Tina self middeljarig is en nooit-getroud is nie, vertel sy dat sy dikwels hieroor nadink en wonder hoekom sy so gedink het.

In my persoonlike lewe was dit interessant dat terwyl ek met hierdie studie besig was en onder die indruk gekom het van die groter verhale wat ‘n rol speel in mense

se persoonlike identiteit dat ek die woorde van my huisdokter onthou toe ek in my vroeë twintigs was en hy grappenderwys vir my gesê het: “Jy moet uit die biblioteek uitkom, jy gaan nooit ‘n man kry nie – jy weet mos bibliotekaresse kry nie mans nie”.

Dit is duidelik uit die bostaande gesprekke en opmerkings van veral Tina, Estelle en Janine dat die groter diskoerse mense se verhale beïnvloed en dat hulle worstel met dit wat hulle van ander hoor en nie noodwendig die produk van hul eie denke is nie.

Hierin is juis die uitdaging van die terapie geleë – om dit te erken as ‘n verhaal wat van buite na jou gekom het en jou eie verhaal beïnvloed het.

Wanneer daar krities na die sosiale konstruksionisme gekyk word en daar word in gedagte gehou dat wanneer iemand iets vertel van ‘n gebeurte, is sy vertelling gelyktydig ‘n beskrywing van die gebeurte, maar ook deel van die gebeurte. Dit bring mee dat die sosiale konstruksionisme op sigself nie vry is van die kritiek wat dit teenoor ander teorieë inbring nie – dit is ook op sy beurt bloot ‘n sosiale konstruksionisme. As narratiewe terapeut binne die post-moderne benadering is ek as navorser en terapeut deeglik bewus van die feit dat die sosiale konstruksionisme ook nie die enigste “waarheid” of realiteit is nie. Dit is bloot ‘n benadering. Sosiale konstruksionisme daag die basis van konvensionele kennis uit deur ‘n fenomenologiese navraag te doen oor wat gewoonlik as vanselfsprekend aanvaar word. Babbie (1986:5) maak die volgende interessante stelling wanneer hy sê:

“Ultimately, you live in a world of two realities. Part of what you know could be called your agreement reality: the things you consider to be real because you’ve been told they are real. Another part is what could be called experiential reality: the things you know as a function of your direct experience. The problem is they both seem very real”.

4 DIE ROL VAN DIE PASTOR OF TERAPEUT

4.1 INLEIDING

Aangesien die belangrikste rolspelers in die navorsingsituasie asook in die uiteindelijke terapiesituasie die kliënt (of mede-navorsers) en die pastor of terapeut is, is dit belangrik dat daar in hierdie afdeling aandag gegee word aan die rol en posisie van die pastor. In hierdie afdeling word die term pastor gebruik as sinoniem vir terapeut.

4.2 DIE ROL OF POSISIONERING VAN DIE PASTOR

Die pastor moet bewus wees van sy of haar verhaal, hul eie bagasie, hul eie vooroordele en seerplekke. ‘n Suiwre kennis van tegnieke en teorieë is hoegenaamd nie genoeg nie. Die pastor se lewe en wie hy of sy is speel ‘n groot rol. Die besef van identiteit beïnvloed die wyse waarop die pastor met homself of haarself en die persoon teenoor hom of haar kommunikeer. Heitink (1983:82) verwys na ‘n persoonlike en pastorale identiteit wat verwys na pastor-wees,

gelowige-wees, mens-wees. Die pastor kan slegs slaag om pastoraal te werk as daar sprake is van 'n persoonlike spiritualiteit.

Al luisterende poog die pastor 'n kommunikatiewe relasie of verhouding aangaan met die een wat vertel. Taal en luister vorm kommunikatiewe handeling en om te luister is die eerste en dalk ook die belangrikste vorm van pastorale sorg. Indien die pastor 'n verhouding met 'n kliënt wil aangaan, moet die pastor alle kennis “voorlopig vergeet” (Veltkamp 1988:110). Die gevaar van voorkennis of 'n diagnose kan meebring dat die pastor ongeduldig word as die gesprek nie verloop soos hy dit wil nie. Die pastor is egter nie vry van sy eie ervaringswêreld nie, en kan bloot poog om vir 'n oomblik sy eie bril af te haal en die bril te gebruik waarmee die kliënt waarneem. Volgens Wynn (1982:107) bring die terapeut self ook bagasie in die gespreksituasie. Die pastor moet bewus wees van sy eie historiese situasie en tradisie wat sy keuses en sieninge beïnvloed. (Hierdie inneem van die “not-knowing” posisie word verder aan in hierdie hoofstuk bespreek.)

Die kliënt is nie 'n sendingobjek of 'n lidmaat wat 'n preek in die klein behoort aan te hoor nie, maar 'n mens met 'n noodverhaal. Volgens Firet (1974:175) is die pastor nie 'n luidspreeker van God nie. Die pastor het bloot deel aan die handeling van God wat na die mens kom. Die geloofwaardigheid van die pastor is van belang wanneer die persoon in nood soek na die herkenbaarheid van die liefde van God vir sy kinders. Die pastor se lewe moet dus spreek van sy verhouding met God. Respek vir die kliënt is 'n voorvereiste, ook die gewilligheid om oor die grense na

die wêreld van die kliënt te beweeg en om haar toe te laat binne die grense van die pastor se leefwêreld. Wanneer die pastor en die pastorant dieselfde taal en kultuur deel, sal sekere beelde en betekenis van selfsprekend wees, hoewel daar subtiele verskille by elke mens is (Gerkin 1984:26).

Die pastor vorm die “gehoor” tydens ‘n bepaalde gesprek. Milton Erickson se teorie dat die verhaal elke keer anders vertel kan word afhangende vir wie dit vertel word, en wat op daardie oomblik ervaar word, is van kardinale belang om in gedagte te hou wanneer die pastor na die verhaal luister (Freedman en Combs 1996:11). Die pastor moet nie verwagtinge skep wat hy nie kan maak nie. Daar moet voortdurend in gedagte gehou word dat daar saam gesoek word na ‘n nuwe waarheid (Bons-Storm 1989:23).

Ek sou graag hier my eie ontwikkelingsverhaal vertel ten opsigte van my rol as pastorale terapeut.

Ek het my beroepslewe begin as bibliotekaresse en Bybelkunde was een van my hoofvakke. Die teologie het my van baie jongs af geprikkel en ek het uiteindelik my Bybelkunde Honneurs (Ou Testament) voltooi. Tydens ‘n paar jaar as navorser by die Instituut vir Teologiese Navorsing het professor Willem Vorster ‘n groot invloed op my denke gehad. Hy het op ‘n baie indirekte wyse vir my die wêreld van verskillende realiteite oopgemaak en my geleer om te kan luister na ander se menings en perspektiewe. Dit is belangrik om in gedagte te hou dat ek ‘n kind van

die modernisme was wat vasgeklou het aan grondwaarhede. Na 'n kort tyd in die privaatsektor doen ek aansoek vir 'n pos by Radiokansel as telefoonberader. Die gedagte van berading (dit was die term wat gebruik is) het vir my interessant geklink en daar was ook praktiese redes wat die pos vir my baie aantreklik gemaak het.

Die benadering was dié van die kliënt-gesentreerde model van Rodgers en na 'n paar weke het ek besef dat my arms te kort is om hierdie werk te doen. Veral wanneer ek geluister het na volbloed preke in die kantore rondom my. 'n Gevoel van ongemak met die proses het ontstaan en ek het besef dat ek myself beter moet toerus, want 'n Bybelteks en 'n vinnige gebed oor die telefoon is nie die oplossing nie. Hoewel ek ongemaklik was met die proses was daar 'n bepaalde identiteit aan my toegeken wat my ook ongemaklik gelaat het. In 'n bepaalde groepering van ons gemeenskap word mense stil en kyk jou met bewondering aan wanneer jy laat blyk dat jy by Radiokansel werk. Dit was soos 'n samekoms van die regverdiges met 'n direkte lyn na God. Mense wat ingeskakel het, het ook aan jou deskundige status toegedig en baie gesprekke is begin met: "Jy moet my help, as julle by Radiokansel bid, dan werk dit", asof die oplossings soos vanuit 'n handboek afgelees kon word. Ek het baie skuldgevoelens beleef omdat ek nie vir elke persoon gebid het nie, en veral nie as die versoek bloot was "bid gou vir my" nie.

Elke persoon wat ingeskakel het, is as sendingobjek gesien en ook statisties is daar aangeteken hoeveel mense hul "harte aan die Here gegee het". Hou in gedagte

dat in hierdie tyd is daar tot gemiddeld 1300 oproepe per maand ontvang. Ek vertel hierdie verhaal nie om die goeie werk wat gedoen is af te kraak nie, want dit het vir baie mense baie beteken en vir baie was dit die enigste manier om kontak te maak met 'n ander persoon. Hierdie organisasie het ook aan my geleentheid gegee om te groei en het vir my 'n rol gespeel in die voorbereiding vir die werk wat ek tans doen. Ek vertel hierdie verhaal om my eie frustrasie en ontwikkeling aan te dui.

Na 'n maand het ek ingeskryf vir 'n na-gradse kursus wat deur Unisa aangebied is naamlik Huweliksvoorligting- en beraad. Ek het dit baie stimulerend gevind en baie geleer, maar steeds nie geweet hoe om dit toe te pas nie. Ek kon baie voorskriftelik en direktief wees, maar ek het steeds geweet dat iets ontbreek. Tydens hierdie jaar ontmoet ek vir professor Müller tydens 'n sosiale geleentheid en die narratiewe benadering kruis my pad. Na my Honneurs in Praktiese Teologie waar “Om tot verhaal te kom” een van my leesopdragte was, het die gevoel van ontoereikendheid by Radiokansel groter geword en het ek my in die privaatsektor begewe as opleier in mensvaardighede. In my magisterjaar begin ek op 'n baie klein skaal spreekkamerwerk doen en ek begin stadig maar seker my eerste treë gee op die weg van die narratiewe terapie.

Ek laat die eerste treë baie eenvoudig klink, maar ek het myself telkens betrap dat ek gedink het dat die narratiewe benadering darem te “maklik” klink. Ek het geworstel om my identiteit te vind en het telkens teruggeval na die metode waarin ek gekondisioneer was en waarbinne ek op 'n manier veilig gevoel het. Aanvanklik

het ek gedink dit is te maklik – hier moet iets meer aan wees. Dikwels het ek gedink – ek wens die professor wil ons “wys” hoe doen ‘n mens die narratiewe terapie. Namate ek ontwikkel het, het ek besef dat dit nie ‘n “doen” is nie, maar ‘n paradigma, ‘n vertrekpunt, ‘n bepaalde perspektief. Totdat ek tot die punt gekom het waar ek besef het – ek hoef nie die antwoorde te hê nie, ek hoef nie vlinders in my maag te hê wanneer iemand skakel en vra of hy of sy met my kan kom praat nie. Ek hoef nie wakker te lê en hipoteses te vorm nie. Ek het na mense gekyk as mense en hulle gerespekteer. Ek het ook nie meer in my gedagtes verwys na my kliënte in terme van hul sogenaamde “probleme” nie, maar in terme van wie hulle was. Ek kon saam met Freedman en Combs sê: “... problems are problems and people are people”.

4.3 DIE PASTOR EN DIE KLIËT AS MEDE-REISIGERS

Bons-Storm (1989:45) maak baie van die ontmoeting tussen die pastor en die kliënt. Die dubbele hermeneutiese proses waarna sy verwys is die verstaan van die ervaringswêreld van die mens, en ook die verstaan van die oorlewering van God. Die pastor staan in die middel tussen twee hermeneutiese sirkels en dit is sy taak om hierdie twee sirkels met mekaar in verband te bring. Bons-Storm (1989:86) verwys na die vyf stappe van die verhaal wat nie noodwendig op die narratief betrekking het nie, maar tog van groot waarde kan wees, omdat daar ten opsigte van sekere aspekte ooreenstemming is met die narratiewe benadering.

1. In die toetrede is daar 'n bepaalde voorverstaan.
2. Deur die openheid van die verhaal kry die pastor toegang om iets te begin verstaan.
3. 'n Gesprek ontstaan – die voorverstaan verander en insig word verkry.
4. Die pastor luister met agterdog na versteurings en donker plekke.
5. Die pastor luister ook na die verpakking, met ander woorde die vorm waarin die verhaal vertel word en dan natuurlik ook dit wat verswyg word.

Volgens Bons-Storm (1989:97) is dit van die uiterste belang dat die gespreksgenoot die sekerheid sal hê dat die pastor hom of haar werklik respekteer, hoewel waardestelsels kan verskil, anders sal hy/sy nooit toelaat dat die pastor die diepere lae van sy of haar menswees leer ken nie.

4.3.1 DIE PASTOR BLY NIE ONAANGERAAK NIE

Wanneer die pastor of terapeut deelneem aan 'n terapeutiese proses is dit nie net die kliënt wat geraak word deur die gebeure nie, maar die pastor word ook geraak. Moch (2000:19) wys op sy ervaring wanneer hy skryf oor die narratiewe proses: "... it resulted in substantive personal changes for both the investigator and participants". Al die deelnemers ontwikkel nuwe insigte in hul persoonlike ondervindinge, gesinsverhoudinge en die verstaan van die sosiale wêreld waarin hulle beweeg. Hy wys ook daarop dat sy betrokkenheid ook gelei het tot 'n groter verstaan van sy eie verstaan. 'n Ervaring van persoonlike groei en ook 'n gevoel

van groei saam met die deelnemers. Sy bewondering vir die kompleksiteit van menswees het gegroei met elke vrou wat haar verhaal vertel het, en daarmee saam 'n diep gevoel van kontak met die deelnemers.

My eie bewondering en respek het toegeneem ten opsigte van die vroue met wie ek gesprekke gevoer het, veral Thandi se verhaal het my persoonlik baie diep geraak. Haar alleenheid en die feit dat sy verwerp was deur die groter diskoers van haar kultuur was aangrypend.

4.3.2 DIE PASTOR KAN NIE 'N ANONIEME POSISIE IN NEEM NIE

Burns (1990:13) wys daarop dat die narratiewe benadering geen ruimte laat van anonimiteit vir die navorser of terapeut nie.

“Because of the intimacy of participant-observer relationships within the setting there is no doubt that the researcher's mere presence will have profound reactive effects on the subjects of the study”.

Hierdie anonimiteit dien dikwels as basis vir vertroue in kwantitatiewe studies. Met my persoonlike ervaring as telefoonberader het ek dikwels gevind dat mense die anonimiteit van hulself sowel as die persoon aan die ander kant van die telefoon as gerusstellend beskou. Die narratiewe benadering sou homself nie tot hierdie soort anonimiteit kon wend nie.

Ten opsigte van my gesprekke met nooit-getroude vroue het die vraag hoe lank ek al getroud is, baie gou in 'n gesprek na vore gekom, en die vraag wat daarop gevolg het was of ek kinders het. Ek het die meeste van die tyd 'n soort verligting beleef by die nooit-getroude vrou asof sy voel dat ek dalk meer begrip vir haar verhaal sou hê wanneer ek sou antwoord dat ek 30 jaar oud was voordat ek getroud is, en dat ek geen kinders het nie. Ek sou nie getrou bly aan die sosiale konstruksionistiese karakter van die narratiewe benadering indien ek hierdie inligting as privaat en buite die terapeutiese gesprek beskou het nie.

4.3.3 DIE PASTOR NIE DIE DESKUNDIGE NIE, WEL DIE LEIER

Friedman (1985:4) wys daarop dat verandering nie aangebring word deur die kundigheid van die pastor nie, maar deurdat hy die leiersposisie inneem. Wanneer die narratiewe benadering egter gevolg word, word die leiersposisie bloot gesien in terme van die rigting waarin die terapie sessie beweeg, en nie as die leier met die kennis oor die onderwerp nie. Friedman se siening oor leierskap fokus op dieselfde definisie van 'n leier en nie op die rol wat hy speel nie.

Tradisionele benaderings kan 'n wanbalans van mag skep tussen die beraders en kliënte wat die kliënt kan ondermyn. Tradisioneel “doen” beraders: hulle diagnoseer, skryf voor en reflekteer. Die narratiewe terapeut luister en gaan in 'n “learner stance”. Die nooit-getroude vrou word die senior vennoot wie se ervaring en wysheid die bronne van verandering is, eerder as die terapeut se ervaring en wysheid. Albei word dus deelnemers (Semmler 2000).

Persoonlik glo ek dat die sukses van die terapie bepaal sal word deur die verhouding wat ontstaan tussen die kliënt en die terapeut. Bosman (1995:14) verwys ook daarna wanneer hy daarop wys dat die pastorale verhouding tot 'n groot mate afhanklik is van die belewenis van die kliënt in die sin dat hy of sy ervaar dat hulle werklik verstaan, aanvaar en respekteer word.

In ander terapeutiese benaderings word die verwagting gekoester dat die pastor die deskundige is. In die narratiewe benadering is sy of haar kundigheid juis geleë in die feit dat hy/sy die vermoë het om in die “not-knowing position” in te skuif en die mede-navorsers die kundige rol te laat vervul. (Die posisie van nie-weet nie word later in hierdie hoofstuk bespreek.) Die pastor se verhaal is nooit meer korrek of gesaghebbend nie, soos veral soms in 'n modernistiese benadering na vore kom nie. Die pastor of terapeut se verhaal is konstant teenwoordig. Wat gehoor word en hoe gehoor word en wat dalk nie gehoor word nie, word bepaal deur die pastor se eie verhaal. Gerkin (1984:56) wys op die pastor wat homself moet verstaan en noem dit 'n “hermeneutiese ompad”. Hierdie proses is dan inherent dialogies van aard. Hy verwys ook na 'n voorverstaan wat gevorm word deur ernstige dialoog met die tradisie waarin ons self-verstaan gewortel is.

Bosman (1995:11) wys daarop dat die metode wat ons gebruik ons nie moet vervreem van die teks of persoon wat ons lees nie. Ons moet eers soek om te verstaan en ons oopstel dat ons voorverstaan verander kan word. Hierdie voorverstaan dui op 'n grondhouding van openheid teenoor die teks. Die teks

verwys hier na die persoon in die stoel voor jou. Müller (1995: 635) wys daarop dat 'n persoon nie sonder 'n epistemologiese voorveronderstelling kan funksioneer nie. Met hierdie voorveronderstellings gaan die terapeut, asook u as leser, dan die volgende mede-terapeut wat ongetroud en sonder kinders is tegemoet. Die kuns is om te luister asof jy werklik vir die eerste keer hoor – met die nodige vrae wat daarop volg.

Die posisie wat die terapeut inneem is 'n benadering wat van die standpunt uitgaan dat alle stories legitiem is, dit is een van “questioning and challenging” van die aannames en waarhede van persone wat sogenaamde “probleme” ondervind. Op hierdie wyse word vergete of nie verbandhoudende verhale deel van skuld of magteloosheid wat soms na vore gebring word (Parry 1991:51).

Die terapeut beoordeel nie die korrektheid van enige siening nie; die terapeut gebruik taal wat respekteer, en nie veroordeel nie. Die terapeut leer, verstaan en praat in die taal van die kliënt, hy/sy is 'n respekvolle luisteraar wat nie te gou verstaan nie (indien ooit), en die terapeut vra vrae om nuwe vrae te genereer – nie om data te versamel nie. Die terapeut fasiliteer die skepping of beskrywing van meervoudige realiteite en stuur nie die gesprek op die sogenaamde “probleem-area” af nie. Die terapeut is bereid om sy siening te verander net soos enige ander lid wat deelneem aan die terapisessie (Anderson 1988:384).

4.3.4 DIE PASTOR KOM NIE WAARDEVRY NA DIE GESPREK NIE

Luister die terapeut waardevry na die verhaal van die mede-navorsers, veral as hy of sy in die “not-knowing” posisie inbeweeg? Volgens Parè (1995:9) stem die idee van terapeutiese neutraliteit nie ooreen met die sosiale konstruksionisme nie. Wanneer die nuwe betekenis tussen terapeut en mede-navorsers gekonstrueer word, is die nuwe betekenis gewortel in die kulture van beide die terapeut en kliënt. Dit blyk egter tog asof die terapeut se verhaal ‘n groter uitwerking kan hê op die verhaal van die mede-navorsers as omgekeerd. Daarom is dit van kardinale belang dat die terapeut of pastor hom of haar telkens sal afvra: “Waar staan ek in die proses, wat is my verhaal ten opsigte van dit wat op die tafel lê, wat is my eie vooroordele, bagasie of selfs my eie noodverhaal wat ek in myself rondra?”

4.3.5 EERLIKHEID TEN OPSIGTE VAN DIE PROSES

Monk (1996:62) verwys na die gevare van die verwagting van ‘n vroeë diagnose. Daar moet onderhandel word oor die doel en verloop van die terapieessies om dit duidelik te stel dat daar nie oplossings of diagnoses gegee gaan word nie. Ek het dit aanvanklik persoonlik moeilik gevind om aan kliënte te verduidelik dat ek nie kitsantwoorde gee nie, maar dat ons saam op reis gaan met die sogenaamde probleem. Ek het gevoel ek bied te min aan, die persoon kom dan na my vir hulp en bystand. Veral wanneer die versoek pertinent gerig was: “Sê vir my wat ek moet doen!” Die kliënt word mede-terapeut en kan nie sy of haar verantwoordelikheid

om deel van die proses te wees prysgee nie. Die outoriteit van die benadering is geleë in die besluit waaraan aandag gegee word en hoe die terapeut en die kliënt hulself posisioneer.

4.4 DIE ROL VAN DIE GESPREK IN DIE ONTMOETING

Die term “gesprek” dui in die milieu van die narratiewe benadering op die uitruil van verhale, die deel van verhale, die herleef en herskryf of droom van nuwe verhale en ook die skep van nuwe verhale. Vervolgens word aandag geskenk aan aspekte van die pastorale gesprek.

4.4.1 DIE ROL VAN DIE VERHAAL IN DIE GESPREK

Veltkamp (1988:107) verwys na die kragveld van die pastoraat wanneer hy praat van die pastor en die verhale van sy gesprekgenote. Die gesprek omsluit die vertel van verhale. Wanneer Veltkamp (1988:109) dan die narratologie as “het verhaal is de ordening in tijd, plaats en onderling verband die een verteller aanbrent tussen personages of acterus, hun nadelinge en de overige gebeurtenisse” beskryf, word die verhaal dan vergelyk met ‘n gelykenis waar die kommunikatiewe handeling ‘n rol speel en dat die wat hoor en die wat praat albei deel van die proses uitmaak. Elke mens het ‘n verhaal of is ‘n verhaal en hierdie verhaal word soms net vertel as die pyn ondraaglik word. Mense laat hulself nie sommer ken nie en het geleer om versigtig om te gaan met hul lewensverhale. Riet Bons-Storm (1989:44) verwys na

die ui met die baie lae wat versigtig en slegs onder bepaalde omstandighede afgeskil word.

Alles wat ons weet, verstaan en doen is deur middel van stories of gebaseer op verhale. Terwyl die verhaal vertel word, is daar 'n gevoel van solidariteit vir en met ander. Dit is nie moontlik om te leef sonder verhale nie. Elke mens is 'n verhaal en is ook deel van sy gesin of sy gemeenskap se verhaal (Webb-Mitchell 1995:215). Daar bestaan dus nie “sommers net 'n storie” nie, verhale word vertel met die doel om te heel en te herstel (Müller 1996:Inleiding). Wat mense van die lewe of wêreld weet, weet hulle deur beleefde ervaring. Wat doen mense met hierdie ervaring om dan sin hieruit te maak, hoe gee hulle uitdrukking aan hierdie ervaring? Hulle sit dit om in 'n verhaal en hierdie aksie van “storie-maak” bepaal die sin wat aan die ervaring toegeskryf word. Hoe meer suksesvol mense is met hierdie “storie-maak”-proses hoe meer kontinuïteit en sin is daar in hul lewens (White 1990:10).

Alle verhale het 'n atmosfeer, “plot”, karakter en toon. Om die karakter te bepaal is soms die moeilikste, want dit kan dui op selfkarakterisering of die karakterisering kan toegeken word aan die belangrikste persone in die verhaal (Gerkin 1984:113).

Met die basiese verstaan van die sentraliteit van die narratief in die lewe sien ons dat die vertel van verhale 'n sentrale rol speel in die terapeutiese situasie. Dit bring “reframing” (herstrukturering), wat beteken dat daar verskuif word van een konteks

na 'n ander. Die verhaal is nie bloot die bron van inligting nie, maar wel die veranderingsagent (Müller 1996:101). Verhale is nie stories oor die lewe nie, maar die lewe soos dit geken en beleef word. Om effektief te kan vertel, is daar die model van Müller ontwikkel, wat gespreksagendas en prosedures insluit (Müller 1996). Hierdie agendas en prosedures sal later in hierdie hoofstuk breedvoerig bespreek word.

4.4.2 DIE ROL VAN 'DIE VERHAAL' IN DIE GESPREK

Hierdie aspek is reeds in Hoofstuk 1 aangeraak, daarom volg hier slegs enkele opmerkings.

In die pastorale opset speel die Verhaal van God 'n beduidende rol. Sonder dit sou dit nie "pastorale" terapie kon wees nie. Dit is egter nie 'n intellektuele oefening nie, maar lê op die vlak van die pneumatologie. Dit is die funksionele sleutel wat die verband bring tussen interne geskiedenis en eksterne geskiedenis sodat dit verstaan en geïnterpreteer kan word (Luera-Whitmore 1980:55). Dit bring verder mee dat alles nie as sinneloos gesien word nie. Deur die kruis kom baie mense tot begrip van die huidige. Christus word deel van die verstaanraamwerk of paradigma. Die toekoms word die potensiaal, en die hede dit wat ons doen. Die relasie of verhouding is nie net tussen die rolspelers in die verhaal en tydens die gesprek nie, maar ook tussen al die spelers en Christus. Die pastor poog om mense te help om hul eie verhaal te verstaan in die lig van God se geskiedenis met

mense (Veltkamp 1988:113). Die pastor bring egter tydens prediking die Verhaal eksplisiet na vore terwyl tydens pastoraat – en met spesifieke verwysing die narratiewe pastoraat die Verhaal implisiet na vore gebring word. Veltkamp (1988:155) wys daarop dat die pastor se taak met die Verhaal is “... zij leeft ervan”. Die pastor leef dus die Verhaal, en maak tyd vir die wat hom of haar nodig het. Bons-Storm (1989:85) sien pastoraat as ‘n “hermeneutiese avontuur”. Dit gaan oor die verstaan van mense en die verstaan van die evangelie. Müller en Swanepoel (1995:27) sien pastorale betrokkenheid nie om sin te vind of om sin te gee nie. Die doel is slegs die fasilitering van egte betekenisvolle soeke na sin. Müller (1996:3) wys verder daarop dat die pastor deelnemend word om God se heilshandeling te ontdek en dit word binne ‘n totale ekosisteem gedoen. Hiermee in ooreenstemming bied Pattison (2000:137) ‘n goeie vertrekpunt. Hy vra vir die teologie om nader te kom na die werklike wêreld waarin mense hulself bevind. Volgens hom is enige persoon wat probeer om sy situasie te verstaan besig om teologie te bedryf. Teologie is ‘n aktiewe vra – nie bloot historiese navorsing of intellektuele gimnastiek nie. Soms is die enigste saambindende faktor die feit dat daar oor God gepraat word – so uiteenlopend kan die metodes wees.

Dit was vir my opvallend, hoewel dit nie as algemeen geldend beskou kan word nie, dat al drie die vroue wie se gesprekke ek verbatim aangeteken het vir die doel van hierdie studie ‘n baie sterk godsdienstige belewenis gehad het. Dit was vir hulle belangrik om te weet dat God hulle aanvaar, van hulle weet en vir hulle omgee. Thandi veral het in haar verhaal baie sterk klem gelê op haar verhouding met God,

en ook haar woede omdat God toelaat dat hierdie ding met haar gebeur. Susan wys daarop dat sy by God aanvaar word en dat God nie na haar kyk as ongetroude nie. Lara het op haar beurt 'n baie sterk storielyn gehad dat sy weet dat God vir haar sal sorg en vir haar eendag 'n man sal gee.

4.4.3 DIE ROL VAN VERBEELDING IN DIE GESPREK

Bons-Storm (1989:46-50) gee aandag aan hierdie aspek van die verhaal en sien verwoording en verbeelding as middele om die ervaringswêreld te orden en oor te dra. Die droom of verbeel is nie die werklikheid nie, maar lê 'n brug tussen die werklikheid en beleefde werklikheid. Soms is die verbeelding nog onbewus en kan dit nie sonder meer bewus hanteer word nie. Verbeelding is die wyse waarop die werklikheid geken word voordat begripmatige denke ontwikkel. Verbeelding kan werk as 'n simbool of metafoor. Die metafoor het die voordeel dat niemand presies kan voorspel waarheen die gesprek gaan vloei nie, en dat dit moontlikhede bied vir nuwe horisonne en betekenisverlening.

4.4.4 DIE ROL VAN LUISTER IN DIE GESPREK

Persone wat onseker is oor hulle identiteit kan soms moeilik luister na iemand anders. Hulle is reeds op hulle hoede vir denkbeelde en visies wat met hul eie bots. Hierdie onsekerheid verhinder openheid en verhoed dat daar werklik geluister word (Bons-Storm 1989:104).

Wanneer 'n verhaal vertel word, word mag prysgegee, want dele wat as privaat beskou was, waaroor daar mag en beheer was, word ontbloot. Die wyse waarop daar geluister word, bepaal wat die verteller ervaar wanneer sy dan die gedagte deel. Om te luister is nie bloot passief wees nie. Veltkamp (1988:112) vergelyk dit met die rol van die vroedvrou – die verborge verhaal word gebore en die pastor is dan ook hermeneuties diensbaar en probeer die ander help om tot verstaan te kom. Terwyl die pastor luister, kan die verteller bewus wees van die feit dat die pastor tot 'n groep behoort aan wie mag toegeken is en dit mag 'n invloed hê op die openheid van die gesprek. Die verteller vertel dikwels soms vanuit 'n normatiewe selfbeeld of om in te pas by 'n bepaalde beeld. Luister impliseer nie bloot hoor nie. Dit behels interpretasie van die eie wêreld van ervaring wat op sigself 'n interpretasie is van die groot klomp gebeure en verhoudinge wat uiteindelik deel uitmaak van 'n lewe (Gerkin 1984:40).

4.4.5 DIE ROL VAN VERTEL IN DIE GESPREK

Om te vertel is nie bloot net om feite uit te ryg nie, daar word ook georden en geïnterpreteer. Wanneer daar vertel word, word daar gerekonstrueer (Müller 1996:111). Verder aan in hierdie hoofstuk sal meer aandag aan hierdie aspek gegee word.

Hoe moeiliker dit vir die nooit-getroude vrou is om sinvolle betekenis te gee aan haar belewenis en om haar ervaringe tot 'n sinvolle geheel te bring, des te meer sal

die pastor dit nodig vind om die ervaringswêreld van die ander te begryp (Bons-Storm 1989:93). Die gesprek sal waarskynlik begin met 'n ander verhaal, minder pynlik en minder ontblotend. Die taal wat gebruik word sal waarskynlik een wees van blaam, beskuldiging, slagoffer of hulpeloosheid (Gerkin 1984:113).

Die verhaal hoef nie noodwendig altyd verbaal te wees nie, maar kan ook uitgebeeld word in gewoontes en rituele (Luera-Whitmore 1980:45). Sommige mense het nog nooit voorheen die geleentheid gehad om hul verhaal te vertel nie. Bloot om gehoor te word is 'n ervaring en is daar reeds sprake van terapeutiese waarde. Die vertel van die lewensverhaal impliseer die interpretasie en ordening van diverse gegewens in die lewe. Feite en interpretasie is egter so verweef dat dit moeilik is om 'n onderskeid te maak. Om te vertel is om te herstruktureer. Om te herstruktureer en te herinterpreteer is soos "om op jou eie spore terug te loop en jou eie weë van nuuts af te probeer verstaan" (Müller 1996:119).

5 DIE ROL VAN TAAL IN DIE NARRATIEWE BENADERING

"Because human dilemmas are defined within language, these same dilemmas can be dissolved through language" (Sanders 1995:47).

Ons kan niks wat ons sien, hoor of waarneem sonder taal beskryf nie. Die taal waarbinne ons staan verskaf moontlikhede en beperkinge ten opsigte van wat ons verstaan en hoe ons verstaan (Andersen 1993:302). Taal is 'n uitdrukking van verhoudings tussen mense. Binne hierdie sosiale interaksie word taal geskep, in

stand gehou en ook soms verwerp. Net soos wat taal 'n persoon kan patalogiseer so kan taal 'n persoon vry maak van sy probleem (Freeman 1993:190).

5.1 DIE TAAL VAN DIE PASTOR

Gerkin (1984:43) verwys na die taalwêreld van die pastor, teologies of sekulêr, wat die Kliënt innooi in 'n wêreld wat geskape is deur hierdie taal. Ek wil verder gaan en sê dat die innooi 'n wederkerige aksie is, en dat die pastor sodanig aanpasbaar moet wees dat ook hy/sy met gemak ingenooi kan word in die taalwêreld van die Kliënt. Daar word ook verwys na 'n spel of versmelting van horisonne (Gerkin 1984:47). Volgens Gerkin (1984:53) bly die hooftaal van die pastor die taal van godsdiens en geloof. Ek stem saam, maar ek kan nie my mede-navorser beperk as dit nie haar hooftaal is nie – ek moet haar taal as hooftaal vir die gebeure tussen ons gebruik sodat verandering kan plaasvind. Indien my Kliënt se hooftaal nie godsdiens en geloof is nie, kan verandering steeds plaasvind en as ware narratiewe terapeut is ek steeds in staat om die pad saam met haar te loop. Sy weet dat ek ook 'n ander “taal” praat, maar haar keuse is om net haar taal te gebruik. Hiervoor het ek as terapeut dan respek.

5.2 HOE WORD TAAL VERSTAAN?

Friedman (1993:6) wys daarop dat die verstaan van taal verskillende vertrekpunte kan hê: Volgens die tradisionele Westerse denke word taal gewoonlik gesien as

dat dit realiteit verteenwoordig – taal kan die “waarheid” verteenwoordig. Interessant dat die Boeddhistes sê dat taal ons toegang tot realiteit blokkeer. Hulle glo dat daar ‘n ander realiteit bestaan en dan skakel hulle taal af sodat hulle in kontak kan kom met hierdie realiteit. ‘n Ander siening word ook genoem post-strukturalisme wat suggereer dat taal realiteit is. Die gedagte dat ons wêreld taal is, is verwant aan konstruktivisme – dit suggereer dat ons moet kyk hoe ons ons wêreld orden in ons taal en hoe ons taal ons wêreld orden. Hierdie benadering suggereer dat taal al is wat ons het om mee te werk.

5.3 TAAL AS KONSTRUKSIE

Burr (1995:32) maak die stelling dat ons tradisioneel die verhouding tussen taal en persoon gesien het as dat die een die ander beskryf. Die aard van die mens kom eers, dan neem hy ‘n etiket uit die sak van taal om sy innerlike te beskryf. Post-strukturalisties word die persoon gesien as gekonstrueer deur die taal. Taal is ook nie ‘n suiwer medium waardeur ons ons denke en gevoelens beskikbaar maak aan ander nie. Hoe ons onself verstaan, ontstaan nie in ‘n vooraf verpakte vorm binne-in ons nie.

Die begrip strukturalisme kry opnuut betekenis wanneer Burr (1995:36) daarop wys dat die struktuur van taal die denkrigtings bepaal waarlangs ons ons ervarings verdeel. Wanneer ons kyk na taal en post-strukturalisme blyk dit dat die betekenis wat taal het nooit vas is nie, maar oop vir bevraagtekening en dus is dit

kontemporêr (Burr 1995:39). Volgens strukturalisme en post-strukturalisme is taal die voertuig om die persoon te konstrueer. Wie jy is, jou ervaring, identiteit en persoonlikheid is die effek van taal. Hierdie proses kan egter nie in isolasie plaasvind nie, maar is altyd in verhouding tot ander. Taal is 'n hoofkomponent in die wêreld van aksie. Dit konstitueer (of vorm) sosiale lewe self. Dit gaan oor gedeelde taal wat beskrywing gee, oor 'n voortdurende proses van nuwe betekenis gee (Gergen 1999:49).

5.4 TAAL EN DIE ROL VAN MAG

Taal is 'n kritieke komponent in magsverhoudinge of verhale, spesifiek wanneer ons praat oor kennis. Dit geld veral in terme van groepe wat “weet”, of in besit is van die waarheid, en in terme van wie ons is, en van die menslike self. Hierdie groepe beskryf dan wat as normaal, abnormaal en vreemd is. Hulle bepaal selfs: “dit is hoe dit is, en hoe dit behoort gedoen te word” (Gergen 1999:39).

5.5 TAAL EN SOSIALE KONSTRUKSIONISME

Durrheim (1997) skryf in sy artikel dat taal nie bloot reflekteer of beskryf wat as realiteite beskou word nie – taal is konstruktief. Dit beteken nie dat ek enige woorde kan gebruik nie – die woorde wat ek gebruik het ek geërf teen 'n agtergrond wat my help om te bepaal wat is waar of vals wanneer ek na die prentjie van die wêreld kyk. Die taal kry betekenis vanuit 'n sosiale struktuur waar taal en

kommunikasie kulturele praktyke is. Die betekenis wat toegedig word, is nie individuele aanbiedinge van realiteite nie, maar in terme van gedeelde konvensie. Verskillende woorde kan in verskillende kulture verskillende betekenis hê.

Wanneer ons vanuit 'n sosiaal konstruksionistiese oogpunt kyk na taal bring dit 'n baie groot omwenteling in ons verstaan van taal. Dit verskuif van 'n medium wat bloot 'n onafhanklike realiteit reflekteer of etiketteer na die siening dat taal die medium is waardeur sosiale realiteite gekonstrueer word (Neimeyer 1998).

“Meaning arises in certain contexts, rather than being given and then applied” (Monk 1996:34). Monk verwys hier na die agtergrond van mense. Om die taal te verstaan, moet jy ook die betrokke se agtergrond verstaan.

Gergen (1999:168) verwys na Richard Rorty wanneer hy die volgende stelling maak:

“we must appreciate the power of redescribing, the power of language to make new and different things possible and important – an appreciation which becomes possible only when one's aim becomes an expanding repertoire of alternative descriptions rather than The One Right Description”.

Dikwels dig ons met taal siektes aan mense toe wat ons dan sindrome of afwykings noem, en uiteindelik is dit ook net 'n konstruksie. Hierop volg dan die oplossing of sogenaamde kuur. In terapie kry ons soms dieselfde tendens teenwoordig - die Kliënt kom met die probleem, die terapeut kry die oorsaak, en gee dan die oplossing. Die Kliënt het die probleem en die terapeut is die ekspert. Die terapeut maak dan verder aanspraak op neutraliteit. Rubin en Rubin (1995:36) wys daarop dat die feministe van die standpunt uitgaan dat onder die pretensie van neutraliteit die positivistiese navorser nie sy kulturele aannames bevraagteken of erken nie en dat hy dit dan so oordra in sy vrae.

Wanneer na taal gekyk word deur die lens van sosiale konstruksionisme word taal gesien as verteenwoordigend van 'n abstrakte struktuur van linguistiese tekens en grammatikale reëls wat die lede van 'n kultuur leer om na te verwys as die regte wêreld. Dit blyk egter dat verskillende kulture die wêreld op verskillende maniere beleef en beskryf. Dit is belangrik om in gedagte te hou dat om sin te maak ten opsigte van ons verhouding tot ander, moet ons onself posisioneer binne 'n simboliese orde sodat ons kan kommunikeer. Taal is egter nie 'n geslote medium nie, en betekenis van begrippe kan met die tyd en omstandighede verander (Neimeyer 1998:3).

Terapie is die proses van uitbou en die uitspreek van die onuitgespreekte - die ontwikkeling, deur dialoog, van nuwe temas en narratiewe en die skepping van nuwe verhale. Om die onuitgespreekte te vertel, vra dat ons taal sal hê. Taal word

gebruik om oop te maak en nuwe moontlikhede te skep, eerder as om te beperk (Anderson 1988:371).

Dit blyk dat tot en met die konstruktivisme, taal gebruik is om werklikhede te beskryf.

Wanneer ons kyk na die rol van taal in die konstruksionisme word taal egter gebruik om stories te genereer of te skep. Taal is nie net name gee nie, dit is beleef. 'n Verhaal is ook nie bloot 'n werklikheid wat beskryf word nie – dit is soos die verteller dit sien, dit is sy of haar realiteit wat sy of hy verkies om te vertel. As ek dus vrae vra om meer stories te genereer en werklik in die “not-knowing” posisie is dan is ek medeskeppend betrokke in die proses van “storying” of nuwe stories skep.

Volgens Maturana glo ons reeds wanneer ons skoolgaande ouderdom bereik dat die struktuur van ons taal spieëls is van die struktuur van die wêreld – ons noem dan hierdie konstrakte waarheid en kennis (Simon 1985:32). Volgens Maturana (Simon 1985:37) is taal terselfdertyd instrument en probleem. Wanneer ek taal beskryf, is ek reeds in die taal en beskryf ek taal met dieselfde taal.

Wanneer ons praat van taal, kom die vraag noodwendig na vore wie se stem is aan die woord – die nooit-getroude vrou se stem of die stem wat sy gevind het wat vir haar in die samelewing werk. Werk omdat dit aanvaarbaar is en sy dan minder uitstaan as nie goed genoeg.

6 DIE NARRATIEWE BENADERING AS TERAPEUTIESE MODEL EN METODE

6.1 INLEIDING

Met die kies van hierdie opskrif word spesifiek verwys na Müller (1996:97-207) se onderskeid tussen model en metode wanneer hy skryf oor die narratiewe benadering. Die narratiewe benadering as terapeutiese model sal aan die hand van Müller bespreek word en daar sal ook verwys word na elemente wat 'n rol speel in die terapeutiese benadering. Ander aspekte waarna verwys sal word is die doel van terapie, asook die rol wat diskoerse speel in die verhale van nooit-getroude vroue. Daar sal kortliks verwys word na White en Epston se benadering tot terapie omdat hul benadering ook vir die werk van Müller as vertrekpunt en grondslag dien.

6.2 DIE ROL VAN TERAPIE

Hoewel daar dikwels van die term terapie weggeskram word deur persone wat die narratiewe benadering gebruik, is dit 'n term wat dikwels in die literatuur en in die daaglikse omgang gebruik word. In hierdie studie kan dit egter ook sinoniem gebruik word met pastoraat wat die narratiewe benadering as vertrekpunt gebruik. Wanneer die narratiewe benadering later in hierdie hoofstuk as terapeutiese benadering bespreek word, is dit belangrik om in gedagte te hou dat terapie nie iets is wat met jou gedoen word nie, maar dat dit eerder ervaar moet word as 'n "senior

partnership” (Monk 1996:52). Daar is reeds in hierdie hoofstuk verwys na die saam op reis gaan en dat die betrokkenes reisgenote word.

Müller (1996:voorwoord) wys daarop dat alle pastoraat ten doel het om tot verstaan te kom. Dit is egter ‘n spesifieke vorm van verstaan naamlik ‘n “narratiewe manier van verstaan”. Dit gaan om die verstaan waarom daar ‘n nodigheid ontstaan het vir terapie en dan tweedens om ‘n ruimte te skep waarbinne die pynverhale herskryf kan word tot alternatiewe verhale.

Wanneer daar na terapie teen die agtergrond van die narratiewe benadering verwys word, word daar op reis gegaan om ‘n nuwe skat te ontdek, of selfs ‘n ou vergete skat – nie om ‘n hipotese te bevestig om so tot die sogenaamde waarheid deur te dring nie.

“Narrative approaches to counseling invite clients to begin a journey of co-exploration in search of talents and abilities that are hidden or veiled by a life problem” (Monk 1996:3).

Mense kom vir terapie wanneer daar ‘n krisis ontstaan – wanneer daar ‘n gebeure ontstaan het wat nie geassimileer kan word in die huidige verhaal nie, of die verhaal gee nie genoeg betekenis aan ‘n sekere gebeurtenis nie (Ganzevoort 1993:279). Die nodigheid ontstaan dus dat die storielyn verander moet word sodat daar nuwe betekenis na vore kan kom. Herman (1998) verwys na die narratiewe terapie as

“collaborative, hopeful and solution-focussed”. Die oplossing is nie geleë in die feit dat alles gaan verander nie, maar indien die nooit-getroude tot die besef sou kom dat **sy** nie die probleem is nie, maar dat **dit** die probleem is, is daar reeds sprake van hoop.

“Instead of looking for flaw’s in people’s psyches, narrative therapy works at nurturing their forgotten strengths” (Cowley en Springen 1995). Terwyl ander benaderings na die “probleem” soek, fokus die narratiewe benadering op struikelblokke wat verhoed dat daar sukses plaasvind (Walsh 1998). Sukses in die narratiewe benadering se betekenis is geleë in ‘n ander manier van verstaan, of ‘n ander manier van kyk, of om in ‘n nuwe verhouding met die sogenaamde probleem te tree.

Die narratiewe terapie luister dus na die verhale van pyn en wanhoop asook die betekenis wat mense aan hul lewens en verhale gee en poog om saam met hulle hul verhale te herskryf tot verhale van hoop en veral verhale van sin.

6.3 WHITE EN EPSTON SE BENADERING

Die rede waarom daar besluit is om die 8 uitgangspunte van White en Epston (1990:83) hier aan te dui is omdat hulle beskou word as die vaders van die narratiewe terapie. Dit is tot voordeel van die terapeut om ‘n grondige kennis van hierdie aspekte te hê.

1. Die mede-navorsers se beleefde ervaring word ten alle tye gerespekteer.
2. Die persepsie van 'n veranderende wêreld word aangemoedig deur die ervaring te koppel aan die huidige dimensie (die nou).
3. Daar word gekyk na dit wat voorveronderstellings skep, die skep van implisiete betekenis, asook die skep van veelvoudige perspektiewe.
4. Die narratiewe benadering moedig die gebruik van gewone, poëtiese en kleurvolle taal aan om ervaring te beskryf en moedig die skep van nuwe stories aan.
5. Die narratiewe benadering vra na 'n reflekerende ingesteldheid en toon waardering vir deelneming in interpreterende momente.
6. Die narratiewe benadering moedig outeurskap aan in 'n persoon se lewe asook in verhoudings wanneer stories vertel en hervertel word.
7. Die narratiewe benadering gee erkenning dat verhale medesaamgestel word.
8. Voornaamwoorde soos ek en jy word in die beskrywing van gebeure gebruik.

6.4 DIE MODEL EN METODE VAN DIE NARRATIEWE BENADERING VOLGENS MÜLLER

Müller (1996:97-105) gee 'n volledige uiteensetting van die verhaal as metode. Vervolgens word bloot 'n opsomming vir die doel van hierdie studie gegee. Hy wys daarop dat hy hierdie benadering 'n model van pastoraal-narratiewe betrokkenheid noem omdat hierdie benadering 'n geïntegreerde model is van verskillende skole van die gesinsterapie-beweging.

Die verhaal dien as die metode en daar is sprake van 'n **agenda** wat met die nooit-getroude vrou gedeel kan word. Die **prosedures** lê gewoonlik onder die oppervlak en word nie met die Kliënt gedeel nie. Die agenda-gedeelte bevat vyf bewegings, wat, hoewel dit op die oog af vorder van een tot vyf, nie noodwendig linieër hoef te wees nie.

Die verhaal word nie as bron van inligting gebruik sodat 'n ander metode of formule toegepas kan word sodat daar verandering kan plaasvind nie. Die verhaal self word verander deur dit te herinterpreteer en te herstruktureer. Dit gaan dus nie oor die toepassing van tegnieke nie, maar oor 'n versmelting van horisonne (sosiale-konstruksionisme). Monk (1996:35) wys daarop dat een van die belangrikste kenmerke van die narratiewe benadering geleë is in die feit dat "people still need to make meaning together, therefore, no single person has total control over the meanings in his/her life".

Volgens Müller het alle verhale vyf kenmerke:

- Elke verhaal het 'n begin en 'n einde.
- Die verhaal vertel altyd van 'n krisis.
- Daar is op 'n manier 'n verlossing wat deel van die intrige vorm.
- Daar vind karakterontwikkeling plaas – ook in terme van hul verhoudinge tot mekaar.
- Alles in 'n verhaal het betekenis.

Die model bevat geen veranderingstegnieke as sulks nie. Die fokus is op die tegnieke om die verlede- en die toekomsverhaal vanuit die perspektief van die noodverhaal (vasgeloopte storie) te vertel en te herstruktureer.

6.4.1 DIE MODEL (GESPREKSAGENDA)

Vervolgens word na die model verwys, maar in die afdeling wat hierop volg sal die elemente, wat in die omgaan met die verhale 'n rol speel, bespreek word. Die model kan beskryf word aan die hand van die volgende verhale of bewegings:

DIE VERHAAL VAN NOOD

Dit is die verhaal wanneer daar 'n vasgelooptheid of pyn ervaar word. Hierdie stories is reeds 'n interpretasie van ervaringe. Hou in gedagte dat alle verhale volgens Müller semantiese en politieke aspekte bevat. Die semantiese dui op die betekenis wat toegeken word (waarom) en die politieke op dit wat gebeur het. Soos reeds aangedui is dit nie vir die terapeut nodig om bepaalde antwoorde gereed te hê wanneer hy of sy met 'n nooit-getroude persoon in gesprek tree nie. Ek hoef nie die inligting wat ek in Hoofstuk 3 versamel het te memoriseer en te gebruik as 'n databank om dan so inligting uit te deel oor wat in res van die wêreld met nooit-getroude vroue gebeur nie, en dan so te hoop dat hulle beter sal voel nie. Ek glo wel dat inligting soos versamel wel bydra tot die perspektief dat die nooit-getroude vrou in my spreekkamer nie ongewone emosies beleef nie, maar dit kan nie as algemeen geldende waarhede deurgegee word nie.

Thandi se verhaal van nood was so intens dat sy nie altyd woorde gehad het om dit mee te beskryf nie - haar eensaamheid, haar persoonlike gevoel van mislukking, die verwerping wat sy vanaf haar skoonsusters ervaar het. Die feit dat sy nie geag word in die samelewing nie, die feit dat mense sal sê: “kry dan ten minste net ‘n kind” het vir haar so pynlik geword dat sy volgens haar eie woorde “al hoe meer klere begin aantrek het” om haarself te beskerm. Ook die gedagte dat God toelaat dat hierdie dinge met haar gebeur het bygedra tot haar noodverhaal.

Susan se noodverhaal is geleë in die behoefte na ‘n kind, iemand om te versorg en ook haar vrees om alleen oud te word. Susan se ervaring van die samelewing en die mense om haar maak ook ‘n groot deel van haar noodverhaal uit. Daarom is die vertel en luister na die noodverhaal slegs die eerste stap op die reis van die narratiewe benadering.

VERLEDEVERHAAL

Elke mens het ‘n storie en hierdie storie vorm die identiteit en die basis waarop met die nooit-getroude vrou gewerk word. Indien dit te pynlik is om te onthou, behoort die pastor ‘n veilige omgewing van vertrouwe te skep sodat sodanige verhaal vertel kan word. Die verlede en toekoms is deel van die hede en daarom is die verledeverhaal nie bloot ‘n herwinning van feite nie, dit behoort as konstruktiewe sisteem benader te word.

Susan se verledeverhaal speel 'n baie groot rol in haar noodverhaal. Sy voel dat haar ma haar nie werklik liefgehad het nie, sy was vasgehou deur haar ma en vir 20 jaar het sy haar ouers versorg. Ook waar die finansiële ondersteuning wat sy gebied het een van die redes is waarom sy nie verder kon studeer nie.

Thandi se verledeverhaal is nie vir haar sodanig pynlik nie, hoewel sy hoegenaamd nie oor haar verhouding met die manspersoon wou praat voordat sy universiteit toe is nie. Ek het dit gerespekteer, maar ek het opgemerk dat dit vir haar in daardie stadium van die gesprek net te pynlik was. Sy beskryf haarself as een van die groep, maar later in die werkplek word sy nie as een van die groep ervaar nie. Sy vertel dat almal gaaf is, maar dat sy nie noodwendig vriendinne het nie – hoewel daar baie nooit-getroudes by die werk is, sien sy haarself nie as deel van hulle nie.

Hoewel Lara nie volgens haar 'n noodverhaal as sulks het nie, het sy tog 'n verledeverhaal wat spreek van momente van pyn en alleenheid. Sy sien God en haar gesin as die steunpilare wat haar telkens ondersteun en bystaan.

Indien dit nodig sou wees om die onthou makliker te maak, sou ek grafiese voorstellings gebruik soos die genogram, die ekokaart en “graphic family sculpting”.

Hierdie aspekte word later in die hoofstuk bespreek.

VERDUISTERDE TOEKOMSVERHAAL

Hierdie versteurde toekomspektief of doodgeloopte verhaal word die motivering vir die soeke na 'n sinvolle toekomsverhaal. Müller stel dit baie treffend wanneer hy na die verlede verwys wat die lens op die toekoms verskaf.

Wanneer ons luister na die verhaal van Thandi hoor ons dat sy nie weet wat die toekoms vir haar inhoud nie, sy weet net dat sy vasgeloop is. Sy weet net dat sy klein, hulpeloos voel en nie weet wat om te doen nie. Sy is alleen, sy het seer en het 'n klomp vrae waarop niemand antwoorde het nie. Die toekoms is vir haar donker.

Susan se verduisterde toekomsverhaal wentel ook rondom haar vrees vir alleen wees en eensaamheid. Wat gaan van haar word as sy oud, dalk sieklik en alleen is?

HERSTRUKTURERING VAN DIE VERLEDEVERHAAL

Hierdie herstrukturering vind plaas deurdat nuwe betekenis toegeken word aan gebeurtenisse. Nadat die ervaringe vertel en geverbaliseer is word mense begelei om dit wat gebeur het en tans steeds gebeur in 'n sinvolle storie te interpreteer. Dit is nodig om te onthou sodat daar heling of herinterpretasie kan plaasvind, anders word dit 'n ongesonde vergeet wat moontlik bloot 'n "uitblok" is van ervaringe.

Belangrik is om hier in gedagte te hou dat die verlede-verhaal nie bloot 'n kroniek vorm van wat gebeur het nie, maar die gebeure moet geïnterpreteer word. Om suksesvol te kan herstruktureer moet daar gebruik gemaak word van taal en herformulering (reframing). Daar sal later in hierdie hoofstuk weer verwys word na “reframing”.

REKONSTRUKSIE: DIE VERBEELDING VAN 'N NUWE VERHAAL

Pyn word nie bloot veroorsaak deur dit wat in die verlede gebeur het nie, maar heel dikwels omdat daar geen betekenisvolle toekomsverhaal bestaan nie. Dit wat uit die verlede ervaar is, en die sin wat uit die hede gemaak word, word dan die boumateriaal vir die drome oor die toekoms. Daar moet nuwe moontlikhede ontdek word wat langtermynverandering sal bring en nie bloot korttermynverligting bring nie. My persoonlike skeptisisme teenoor ander benaderings wat sogenaamde “quick-fixes” aanbeveel het, was versterk nadat ek met die narratiewe benadering kennis gemaak het.

Dit is belangrik om te onthou dat om te droom nie genoeg is nie, dit moet in 'n werkbare strategie omgeskakel word. Die nooit-getroude vrou moet uit my spreekkamer stap en sy moet kan aangaan met haar lewe waaruit sy nuwe sin maak en ook nuwe verhale vertel oor haar eie lewe.

Wanneer die volgende vrae aan die nooit-getroude vrou gevra word soos: “Wie is jy?”, “Waarheen is jy op pad?” en dalk “Wie wil jy wees?” kan dit lei tot hierdie vrou se toename in haar selfbewussyn, haar vryheid en verantwoordelikheid teenoor haarself. Soos wat haar selfbewussyn toeneem, kan sy begin om te onderskei tussen daardie aspekte van haar lewe wat vir haar persoonlike betekenis gee teenoor daardie betekenis wat deur die kultuur of samelewing op haar afgedwing word (Gordon 2003).

6.4.2 DIE METODE (GESPREKSPROSEDURE)

Müller plaas die verhale van mense in interessante kategorieë en vir die doeleindes van hierdie studie word die verhale bloot gelys aangesien daar ‘n volledige bespreking in die werk van Müller (1996) verskyn:

- Die sirkulêre verhaal
- Die kronologiese verhaal
- Die grafiese verhaal
- Die ekosistemiese verhaal
- Die geëksternaliseerde verhaal
- Die geloofsverhaal
- Die hipotetiese verhaal
- Verantwoordelikheid vir die verhaal
- ‘n Rituele verhaal

6.5 ELEMENTE EIE AAN DIE NARRATIEWE TERAPIE

Konsepte wat in hierdie gedeelte beskryf sal word is die “not-knowing” posisie, eksternalisering, dekonstruksie en herformulering, “unique outcomes” en grafiese hulpmiddels in die narratiewe benadering. Hierdie elemente is dit wat ingespan word om verhale te herskryf. Dit kan soms voorkom asof van die elemente oorvleuel, wat inderdaad so kan wees, want dit is nie streng afgebakende stappe wat gevolg word nie, en die een word gebruik om die ander te bereik, byvoorbeeld eksternalisering sal gebruik word om te delf na “unique outcomes”. Al hierdie elemente is eintlik oogmerke wat met behulp van vrae ondersteun word. In Hoofstuk 1 is reeds na die rol van vraagstelling verwys en in hierdie hoofstuk sal daarop voortgebou word.

6.5.1 “NOT-KNOWING” POSISIE

Om hierdie posisie in te neem beteken om vrae te vra vanuit ‘n posisie van geen “vooraf kennis” nie. Om met ander woorde nie vrae te vra waarop ons ‘n spesifieke antwoord wil hê nie. Die term “not-knowing” kan verwarring meebring want die vraag ontstaan onmiddellik of ek as terapeut werklik nie weet nie, en of ek voorgee dat ek nie weet nie. Watter indruk kan dit laat by die nooit-getroude vrou? Dit is nie ‘n posisie van geen kennis aan die kant van die terapeut nie, die kennis van die terapeut is geleë in die proses van die terapie en nie die inhoud of betekenis van ander se lewens nie. Die doel is om nuwe moontlikhede te open en nie te beperk

met 'n diagnose nie (Freedman en Combs (1996:44). Vrae word dus nie gevra met 'n bepaalde hipotese in gedagte nie.

Wanneer die term “not knowing” verduidelik word met die gedagte van 'n terapeutiese nuuskierigheid laat dit vir my persoonlik met 'n gevoel van meer rustigheid rondom my posisie teenoor die nooit-getroude vrou.

Die “not-knowing”-posisie dui daarop dat die nooit-getroude vrou die kundige is. “Our assumption that people have and can build upon competence leads us to conduct our therapy in such a way as to utilize what is going right rather than to fix what is going wrong” (Durrant en Kowalski 1993:109). Die feit dat die terapeut en die nooit-getroude vrou mede-navorsers is, en die nooit-getroude vrou in die kundige posisie is, beteken nie noodwendig:

“...that they always equally determine the focus, just that they have an equal opportunity to determine it. I unabashedly use my influence to focus on those aspects of the conversation in which I find the possibilities for change and empowerment for the client” (O’Hanlon 1993:82).

Monk (1996:26) verwys na opregte nuuskierigheid wat die ruimte laat vir die terapeut en die Kliënt om waar te neem wat aan die ontvou is, wanneer hy verwys na die “not-knowing”-posisie.

“Not-knowing” vra dat ons verstaan, en dat verduidelikings en interpretasies in terapie nie beperk sal wees tot vorige ervarings of teoretiese waarhede en kennis nie, maar dat elke verhaal ontgin sal word asof dit vir die eerste keer gehoor word. By die “not-knowing” is die terapeut betrokke by die ervaring soos wat dit voorkom in die konteks van die gesprek. Die terapeut poog nie om te analiseer nie, maar probeer verstaan vanaf die veranderende perspektief van die nooit-getroude vrou se lewe. Die “not-knowing”-posisie het ten doel om die ruimte te skep sodat meer verhale vertel kan word.

6.5.2 DEKONSTRUKSIE

Volgens Monk (1996:43) begin die proses van dekonstruksie reeds deur te luister na wat nie gesê word nie. Die narratiewe benadering is dus voortdurend besig om te delf na nuwe moontlikhede. Monk (1996:45) wys verder daarop dat omdat die narratief nog in ‘n proses van ontwikkeling is word die term dekonstruksie dikwels afgewissel met die term eksternalisering. Vir die doel van hierdie studie verkies ek egter om dit as twee afsonderlike terme te bespreek.

6.5.2.1 Vorme van dekonstruksie

Burr (1995:164) verwys op sy beurt na dekonstruksie as pogings om tekste op so ‘n wyse uitmekaar te haal om te sien hoe hulle gekonstrueer is dat dit spesifieke beelde van mense en hul aksies weergee. Dekonstruksie kan verskillende vorme aanneem:

- Om teenstrydighede aan te dui: Gewoonlik is dit verskuilde teenstrydighede en met dekonstruksie word dit na vore gebring.
- Argeologie van kennis: Hier word gekyk na die ontwikkeling van huidige maniere van verstaan, die huidige diskoerse en verteenwoordiging van mense en gemeenskappe, watter waarhede tans seëvier ensovoorts.
- Analise van diskoerse: Huidige diskoerse oor byvoorbeeld geslag, seksualiteit en gestremdheid word bestudeer en die identiteit en magsimplikasies word na vore gebring.

Parry (1991:41) sien dekonstruksie as 'n benadering wat enige verhaal sien as onvolledig en gefragmenteerd. Meer is uitgelaat as ingesluit. Die luisteraar het 'n invloed op wat uitgelaat en wat ingesluit word. Dekonstruksie neem in ag dat enige verhaal verbind is aan die verhale van ander persone asook verhale van die gemeenskap. Die dekonstruksie van mites staan sentraal in die narratiewe benadering. Mites het die mag om lewens te beïnvloed – selfs vir persone wat gebore word lank nadat die mite reeds ontstaan het. Hierdie mites konstitueer later werklikhede wat mense se ervaring nie-geldig kan laat blyk (Parry 1991:48). Mites en diskoerse kan volgens my as sinonieme gebruik word, want albei beskryf 'n bepaalde ervaring of gebruik asof dit die enigste waarheid is.

6.5.2.2 Dekonstruksievrae

Dekonstruksievrae sal gebruik word as metode om meer verhale te ontgin en na vore te bring. Wanneer Freedman en Combs (1996:120) dekonstruksievrae bespreek kom die volgende aan die lig: Dekonstruksievrae spreek praktyke, gevoelens, houdings en geloofswaarhede (“beliefs”) aan. Daar kan gewys word op veral 5 temas naamlik:

1. Die geskiedenis van die persoon se verhouding met bogenoemde.
2. Die kulturele invloede op die verhouding met bogenoemde.
3. Die effek van die invloede op die verhouding met bogenoemde.
4. Die verhoudings met ander geloofswaarhede, praktyke, gevoelens en houdings.
5. Die taktieke en strategiëe van die ander geloofswaarhede, praktyke, gevoelens en houdings.

Hierdie tipe vrae help om die verhaal te “unpack” om sodoende na die verhaal te kyk vanuit verskillende perspektiewe sodat dit duidelik kan word hoe hierdie bepaalde verhaal gekonstrueer is. Die verhaal word dus op hierdie wyse binne ‘n groter konteks geplaas. Hoe groter die “landskap” hoe meer geleentheid vir “unique outcomes”. Die meeste dekonstruksievrae vind plaas binne eksternaliseringsgeprekke.

6.5.3 HERFORMULERING (“Reframing”)

Die begrip herformulering vorm na my mening een van die hoofmomente van die narratiewe terapie. Die kernbegrip wat hier ‘n rol speel is die gedagte van verandering.

Volgens Müller en Scholtz (1996:146) is verwysingsraamwerke die riglyne aan die hand waarvan ons vorm gee aan ons werklikheid. Dit is die patrone met behulp waarvan ons ons beeld van die ervaringswerklikheid saamstel. Müller (1996:146) stel dit besonders wanneer hy daarop wys dat verwysingsraamwerke “...are like templates placed over our experiences so as to give them meaning”.

Herformulering is dan daarop gemik om die emosies en denke te verander sodat nuwe interaksiepatrone tot stand kan kom. Die terapeut is primêr verantwoordelik vir die besondere inhoud wat tydens die herformulering na vore kom. Volgens die Milaanmodel is die terapeut se oogmerk net om nuwe inligting te gee sodat die gesin se kapasiteit om sy eie oplossings te genereer geaktiveer kan word. Sulke nuwe inligting word deur middel van herformulering aan die gesin bekend gestel (Müller en Scholtz 1996:144). Hou in gedagte dat daar in die Milaanmodel met hipoteses gewerk word, terwyl die narratiewe benadering geen hipoteses het nie.

Capps (1990) sien herformulering as die uithaal van die probleem uit die manier waarop dit tot dusver gesien is en die plasing daarvan in ‘n nuwe raam.

Burnham (1986:146) stel dit baie duidelik:

“To reframe, then, means to change the conceptual and/or emotional setting or viewpoint in relation to which a situation is experienced and to place it in another frame which fits the ‘facts’ of the same concrete situation equally well or even better, and thereby changes its entire meaning”.

Inligting moet ontsyfer word en ‘n betekenis moet geheg word aan dit wat ervaar word. Wanneer herformulering geslaagd is, bring dit nuwe denke of gevoelens na vore (Müller en Scholtz 1996). Parry (1991:43) wys daarop dat die mede-navorsers eerder die storie moet leef as wat die storie hom of haar leef. Dit is belangrik om te onthou dat ‘n verhaal nie ‘n lewe verteenwoordig nie, maar bloot ‘n seleksie bevat van gebeure oor ‘n lewe. “Beliefs”, waarhede of geloofsoortuigings word omvat in ‘n storie, verander die verhaal en die ou “beliefs” word herskryf en moontlik selfs vernietig. Semmler en Williams (2000) wys in haar artikel na “re-authorized” stories wat dui op “reversing narratives of failure and replacing them with stories of hope”.

Herformulering het primêr te doen met die ontdekking of aanvaarding van ‘n nuwe perspektief (Penn 1994: 217). Jones (1986:61) wys daarop dat terapeute goed moet weet wat die huidige raamwerke van die kliënt is, want dit help die terapeut om die “taal van die kliënt” te praat. Volgens hom sal die skep van nuwe raamwerke afhang van hoe goed hy die taal van die kliënt kan praat. Sirkulêre vrae is soms die beste tegniek om sodanige herformulering of “reframing” teweeg te bring. Daar is in Hoofstuk 1 reeds verwys na sirkulêre vrae.

Die vraag waarop die terapeut bedag moet wees is wat die bepaalde raam van die medenavorser is. Hou in gedagte dat die nuwe raam moet pas by sy of haar huidige verwysingsraamwerk. Die konteks bly dieselfde, maar daar is nuwe betekenis aan die konteks van dit wat binne die raam is. Die fokus verskuif na dit wat positief is binne die raamwerk.

6.5.4 “UNIQUE OUTCOMES”

Ten opsigte van “unique outcomes” is daar nagelees wat veral White en Epston, Freedman en Combs oor hierdie aspek skryf met enkele verwysings na twee of drie ander outeurs.

Volgens **White** en **Epston** (1990) kan ‘n “unique outcome” omskryf word as momente of situasies wat daarop dui dat die persoon gevind het dat hy of sy iets reg doen of gevoel het dat hy of sy ‘n oorwinning oor ‘n “probleem” ervaar het. Die navorser probeer die verteller of mede-navorser help om hierdie bepaalde situasies te onthou. Op hierdie “unique outcomes” word dan gebou vir die toekoms.

Die moment in Thandi se verhaal wanneer sy vertel dat sy in die kerk was met moedersdag en al die vroue met kinders opgestaan het, en die vrou langs haar daarop gewys het dat al het sy nie haar eie kinders nie, sy tog ‘n ma kon wees van haar familie se kinders kan as ‘n “unique outcome” beskou word. Die moment wat sy sê “my pa het my nodig” kan ook as ‘n “unique outcome” beskou word, want sy sien haarself in ‘n ander lig en nie as nutteloos nie.

In 'n gesprek wat ek met Santie gehad het oor haar negatiewe belewenis rondom haar nooit-getroud wees, en haar pyn rondom die opmerkings en vrae wat mense aan haar vra, asook haar negatiewe belewenis van ander mense in haar daaglikse lewe, het ons gekom by 'n punt in die gesprek wat ek vir haar gevra het dat sy vir my moes beskryf wat sy sien wanneer sy na Eileen kyk en oor haar nadink. Eileen is 'n vriendin van Santie wat ook nooit-getroud is en wat ek ken. Haar antwoord was dat sy Eileen sien as iemand wat baie suksesvol is in haar beroep, 'n ware vriendin is, 'n persoon met baie talente, 'n aangename persoon – lekker om in haar geselskap te wees en daarby selfs 'n bietjie aantrekliker as die gemiddelde vrou. Ek het Santie gevra hoe sy dink dat mense na haar kyk, veral nou nadat sy hierdie beskrywing van Eileen gegee het. Sy het met hierdie antwoord vorendag gekom: “Ek dink baie van dit wat ek van Eileen gesê het kan mense ook van my sê, miskien nou nie die deel oor die aantreklik wees nie”. Sy kom in hierdie moment tot die besef dat sy wel sosiaal aanvaarbaar is en dat sy ook hierdie deel van die verhaal moet uitleef.

'n Besondere “unique outcome” by Susan was die opmerking dat sy proefleeswerk het om te doen wat nogal baie moeilik is, en sy is trots daarop, want dit wys dat mense haar vertrou. Op hierdie punt kan voortgebou word rondom selfbeeld, eie waarde en hoe die samelewing haar beleef.

White en Epston (1990:55) wys daarop dat slegs een “unique outcome” nodig kan wees om gedragsverandering te fasiliteer ten opsigte van nuwe betekenis.

White en Epston (1990:56) verwys ook na historiese “unique outcomes”. Dit verwys na ‘n historiese ondersoek na die persoon se invloed op die probleem in die verlede. Sommige “unique outcomes” kom na vore tydens die sessie en White (1990:59) verwys dan daarna as “current unique outcomes”. Noodwendig kan dan ook verwys word na “future unique outcomes” (White en Epston 1990:60) – dit dui op planne om van die invloed van die probleem te ontsnap sou dit in die toekoms na vore kom.

Dit is belangrik dat die terapeut haarself moet kan voorstel wat belangrik sou wees vir die nooit-getroude vrou voor haar en om nie verblind te wees deur haar eie kriteria van nuwe ontwikkeling nie. Hou in gedagte dat dit nie die grootte van die stap is wat geneem word nie, maar die feit dat die stap geneem word, wat van belang is (White en Epston 1990:61).

White en Epston (1990:15) beskryf “unique outcomes” as aspekte van die beleefde ervaring wat buite die dominante storie val. “Unique outcomes” kan nooit vooraf voorspel word nie, maar hulle is altyd teenwoordig.

Freedman en Combs (1996:124) wys daarop dat ‘n “unique outcome” nie noodwendig ‘n oorwinning is nie. Deur anders te dink of anders te reageer in reaksie tot die problematiese verhaal of om voorbereidings te tref om ‘n ander verhouding te hê met die probleem is ook ‘n “unique outcome”. Lara se verhaal kan hier as voorbeeld dien: die feit dat sy altyd geglo het dat God sal sorg en dat Hy wel eendag vir haar ‘n man sal gee al was daar donker oomblikke in haar lewe as gevolg van die feit dat sy nie ‘n man gehad het nie.

Sodra 'n opening geskep is vir 'n moontlike “unique outcome” word daar vrae gevra om die verhaal daar rondom te ontwikkel. In opvolggesprekke sou veel meer tyd daaraan bestee kan word om hierdie verhale van hoop uit te bou. Freedman en Combs (1996:124) verwys spesifiek na “opening space questions” wat 'n rol kan speel in die skep van “unique outcomes”. Dit is belangrik om in gedagte te hou dat 'n “unique outcome” nie noodwendig 'n gevolg hoef te wees van 'n bepaalde vraag nie – die terapeut kan bloot reageer op 'n opmerking en dit kan ook lei tot 'n “unique outcome”. Om egter iemand te begelei om openinge of geleenthede te skep vir nuwe of alternatiewe verhale, kan die volgende vrae gevra word:

- Hipotetiese ervaringsvrae: “Wat sal gebeur as ...”
- “Point of view”-vrae: vra wat 'n ander persoon sou sien, ervaar of dink.
- Verskillende kontekste-vrae: die probleem word binne 'n ander konteks geplaas.
- Verskillende tydsraamwerke: vra na die ervaring in bepaalde tydsfases.

Sanders (1995:49) beskryf “unique outcomes” as volg:

“It may have a temporal location, or, they may occur to the person within the therapeutic conversation itself. These moments imply instances of illumination. They provide portals or window openings into a mind. It is language which allow for these openings to occur. It is language that transports us, and allows for the articulation of meaning to become organized and patterned”.

Epston (1994:32) beskryf “unique outcomes” as “moments when the problem is subverted, critiqued or protested”.

Semmler (2000) verwys na “unique outcomes” as “empowering moments”. Hierdie oomblikke van sterkte word die boustene van die toekoms.

Morgan (2000:54) wys daarop die blote maak van ‘n afspraak kan reeds as ‘n “unique outcome” beskou word, want daar word teen die “probleem” opgestaan. “Unique outcomes” is enigiets wat nie pas by of in die dominante storie nie, dit is ‘n gaping vir ‘n nuwe of ander gesprek of verhaal.

6.5.5 EKSTERNALISERING

Eksternalisering word ingespan om aan te toon wat mense se verhouding met 'n probleem is. Dit is tydens hierdie momente wat dekonstruksievrae ingespan kan word om die proses van eksternalisering moontlik te maak. Die doel van eksternalisering is om mense te bevry van die "problem-saturated" beskrywing van hul verhale; dit moedig hulle aan om meer alternatiewe verhale te skep, en sodoende 'n nuwe verhouding te hê met die probleem. Hoe dikwels hoor nooit-getroudes nie dat hulle nie 'n man sal kry nie omdat hulle te vet is, te onaantreklik is, te onaangenaam is, te swak menseverhoudings het, te uitsoekkerig is, te selfsugtig is ensovoorts. Sy is dus die probleem, en die probleem is nie die probleem nie. Volgens White en Epston (1990:65) neem hulle dus nuwe verantwoordelikheid vir die ontdekking van nuwe keuses in hul lewens. Met verwysing na alternatiewe verhale wys Freedman en Combs (1996:44) daarop dat wanneer daar gepoog word om te verstaan wat mense se verhale vir hulle beteken word die rug gedraai op kundigheidsfilters, en word daar nie geluister na wat agter die sogenaamde kap van die byl is nie. Die terapeut plaas hom of haar in hul skoene en probeer vanuit hul perspektief verstaan, in hulle taal wat dit is wat hulle hulp laat soek het. Slegs dan sal alternatiewe verhale herken word. Dit vra vir geduld en 'n terapeutiese nuuskierigheid terwyl respek en vertrouwe gebou word.

6.5.5.1 Persoon en probleem word geskei

Van Heerden en Kotzé (1997:82) wys daarop dat daar met eksternalisering gepoog word om probleem en persoon te skei. Omdat die persoon en die probleem soms een word, verloor die mens soms sy identiteit tot so 'n mate dat hy sy menswees verloor. In die geval van Thandi kan hier sprake wees van 'n identiteit wat besig is om verlore te gaan. Sy is oorweldig en oorspoel met haar omstandighede. Hierdie sogenaamde afstandskopping kan op verskillende wyses bereik word, waarvan een sou wees om die mede-navorsers te vra om van 'n afstand "objektief" na die probleem te kyk. Ek sou persoonlik hier versigtig wees, selfs met die woord objektief, want ek sou nie eers die gedagte van enige objektiwiteit hier wou inlaat nie. Ek sou eerder voorstel dat die nooit-getroude vrou eerder deur iemand anders se "bril" na haarself kyk.

White en Epston (1990:X), wat aan die begrip eksternalisering gestalte gegee het, konsentreer op die vraag: "Het die probleem meer invloed oor die persoon, of is die persoon besig om meer invloed oor die probleem te kry".

Volgens Louw (1993:416) word die objek reeds geobjektiveer wanneer die gelowige dit as 'n klag aan die Here verwoord. Wanneer dit 'n naam gegee word, of anders genoem word as wat algemeen die gebruik is, word metafore gebruik. Die gebruik van metafore word dus hier ingespan in die poging om te eksternaliseer.

Eksternalisering word gesien as 'n sleuteltaak in die proses van dekonstruksie. Semmler (2000), Herman (1998) wys daarop dat visualisering, speltherapie en musiekterapie onder andere ingespan kan word om die probleem te eksternaliseer. Kuns word ook baie suksesvol gebruik in die proses van eksternalisering. Op hierdie wyse word 'n relasionele- of verhoudingsruimte geskep waarbinne nuwe idees kan ontstaan (Freeman 1993:189).

6.5.5.2 Die voordele wat eksternalisering inhou

White en Epston (1990:38) bestee 'n hoofstuk in sy boek aan eksternalisering en Müller (1996:166) verwys ook breedvoerig na die voordele wat eksternalisering inhou. 'n Opsomming van die voordele sou soos volg aangebied kon word:

- dit verminder onproduktiewe konflik tussen mense,
- dit verminder die gevoel van mislukking,
- nuwe moontlikhede word geskep vir 'n nuwe benadering tot die probleem en daar kan dialoog eerder as monoloog wees oor die sogenaamde probleem.

Dit is belangrik om in gedagte te hou dat by eksternalisering is nog die persoon nog die verhouding tussen mense die probleem. Die probleem is die probleem en die verhouding met die probleem is die probleem White en Epston (1990:40).

6.5.5.3 Eksternalisering as terapeutiese metode

Müller (1999:115-118) gee 'n oorsig oor die gebruik van eksternalisering deur na stappe te verwys wat as basis kan dien vir die terapeut.

- Die probleem moet 'n naam gegee word, so word daar in 'n vennootskap getree deur saam met die Kliënt te soek na 'n naam.
- Die probleem word gepersonifiseer en negatiewe taktieke en invloede word aan die probleem toegeken, bv. Hoe lank woon anorexia al by jou?
- Die wyse waarop die probleem destruktief, oorheersend en ontmoedigend ervaar word, word geïdentifiseer.
- Situasies moet herroep word toe die persoon of gesin nie deur die probleem gedomineer of ontmoedig is nie.
- Die terapeut moet saam met die kliënt bewyse ontdek wat vertel van bevoegdheid en potensiaal.
- Daar moet gedink en gespekuleer word oor watter soort toekoms verwag word indien daar so sterk teen die probleem opgetree kan word.
- 'n Gehoor moet ontdek word wat applous kan gee wanneer die nuwe storie ontwikkel.

Eksternalisering spreek nie die kliënt vry van alle verantwoordelikheid nie, hoewel dit so is dat probleme geskep word in 'n sosiale, kulturele en politieke konteks. Van geboorte word die baba spreekwoordelik gebad in die kulturele sap (Monk

1996:27). Monk (1996:177) wys verder daarop dat om te sê dat jy verantwoordelikheid moet aanvaar, as onsin ervaar kan word. In 'n sosiale konstruksionistiese perspektief is ons nie individueel verantwoordelik vir die diskoerse wat funksioneer in ons denke nie, en wanneer ons dan so 'n verantwoordelikheid neem kan ons verlam word deur die bewussyn van ons persoonlike "deficiency". Freedman en Combs (1996:63) wys egter op die ander kant van die munt wanneer hulle daarop wys dat eksternalisering dit vir mense moontlik maak om te ervaar dat hulle 'n keuse het tot verantwoordelikheid. Wanneer die probleem ekstern is, definieer dit nie die persoon nie, want sy of hy is in interaksie met die probleem.

Volgens Monk (1996:100) sou dit meer effektief wees om eksternaliseringstaal te gebruik, met ander woorde: "wat doen swakheid aan jou", eerder as om te probeer verduidelik wat eksternalisering is, want dit kan moontlik bydra tot die perspektief van verantwoordelikheid wat ontnem word. Met Epston se besoek aan Pretoria waar hy 'n terapieessie tydens die werkswinkel aangebied het, het ek gesien met hoeveel gemak hy suksesvol eksternaliseringstaal gebruik sonder om aan die Kliënt te verduidelik wat eksternalisering as sulks is.

6.5.6 GRAFIESE HULPMIDDELS IN DIE NARRATIEWE BENADERING

Soos reeds vroeër in hierdie hoofstuk na verwys is, word grafiese hulpmiddels gebruik om te help met die onthouproses. 'n Gesonde onthou is nodig sodat daar 'n nuwe verhaal van hoop geskep kan word.

6.5.6.1 Genogram

Die genogram is 'n diagram van familie- of gesinstrukture wat gebruik word om patrone en temas binne die familie oor drie of vier geslagte te verhelder. In die narratiewe benadering is nie sprake van patrone tussen geslagte nie, hoewel ek persoonlik glo dat mense dit interessant vind om hul voorgangers grafies op papier uit te merk, al gee dit hul net bloot 'n verbondenheid aan hul voorgeslagte. Vir my persoonlik is die genogram van waarde wanneer dit gebruik word om verhale te ontgin en om onvertelde verhale na vore te bring. Dit help dus die mede-terapeut "onthou". Vir my is dit die enigste waarde wanneer daar streng narratief gewerk word.

Met die lees van Anderson (1984:54) het ek besef dat die genogram 'n baie belangrike rol in die lewe van die terapeut self te speel het. Anderson verwys onder andere na die rol wat die gesinne speel in die voorbereiding van 'n persoon vir die rol van pastor, en hierdie persone is dus vroeg reeds besig om verantwoordelikheid te neem vir ander en om as "redder" op te tree (Anderson 1984:54). Wanneer daar dan as narratiewe terapeute opgetree word, is dit moeilik om van hierdie rol los te kom, en sal daar paradigmaskuiwe moet plaasvind. "Therefore we need to be aware of our own family roles and interactional patterns least we follow unwittingly the impulses that were fostered in us by our original families" (Anderson 1984:108). Die gedagte dat ek as pastor iets moet "doen" en op 'n bepaalde wyse behoort op te tree is dus reeds van vroeg ingewortel.

Crafford en Kotzé (1997:100) verwys na Friedman se “go home again”-teorie, wat die gebruik van die genogram as volg opsom:

“We look back at childhood in order to understand and deal with our difficulties. We do not look back in order to blame our parents ... When we accept responsibility not for what happened, but for how we respond to what happened, we are in a position of power. We have the power to change and to grow. We have the power to choose a happier way of life. This power comes from God. He wants us to be well, and He can and will heal us”.

Die kritiek wat Monk (1996:75) het teenoor die genogram het is reeds aangeraak, maar ek stel hom graag aan die woord wanneer hy daarop wys dat dit teenoor die sosiale konstruksionisme staan. Die bepaling wat die invloed is van ‘n gesin van oorsprong, en die “mapping” van die politiek van die gesin van oorsprong op ander verhoudings is volgens hom te rigied. Die posisies in die genogram is reeds beïnvloed deur die sosiale diskoers, byvoorbeeld die sterk invloed van die pa teenoor die meer subtiele rol van die ma.

Ek stem egter saam met Müller (1991:54) dat dit steeds ‘n plek het, nie net vir die terapeut soos hierbo bespreek nie, maar ook ten opsigte van die groot hoeveelhede inligting wat op hierdie wyse opgesom word. Individue kan hul gesin van oorsprong ervaar, en so bewus word van die positiewe en negatiewe karaktertrekke van hulle

families en die effek daarvan op hul huidige verhoudinge. Die genogram dien as basis waaroor daar dan liniêre, sirkulêre, strategiese en refleksiewe vraagstelling plaasvind (Crafford en Kotzé1997:104).

As gevolg van inligting wat vanuit die genogram verkry word, kan nuwe verhale ontdek en vertel word en kan sodanige “unique outcomes” ontgin word.

6.5.6.2 Ekokaart

Die ekokaart word gebruik om die huidige situasie aan te dui. Ook die woord ekosistemiese het stelselmatig verdwyn soos die narratief gegroei het – maar ek stem saam met Müller (1991:58) dat dit tog die gesin kan help om hul posisie binne die omgewing aan te dui.

6.5.6.3 GFS (graphic family sculpting)

Die individu kry hier die geleentheid om die gesin in die vertrek te rangskik sodat emosionele verhoudinge tussen hulle tot uitdrukking kom. Dit kan ook grafies op papier gedoen word (Müller 1991a:59). Vir my persoonlik lê die waarde hierin dat mense tot stilstand kom en dink hoe hy/sy die mense in haar/sy familie waarneem. Hierdie oefening het prof. Müller ‘n klassituasie laat doen waar elke student sy eie gesin van herkoms moes uitbeeld. Dit het weke by my gebly omdat ek vir die eerste keer werklik hieroor nagedink het, veral in terme van my gesin as geheel.

7. DISKOERSE EN DIE VERHALE VAN NOOIT-GETROUDE VROUE

7.1 ALGEMENE DISKOERSE IN DIE VERHALE VAN NOOIT-GETROUDES

Soos in die titel reeds aangedui is diskoerse wat 'n invloed het hoe nooit-getroudes hulself sien die fokus van hierdie studie. In die hoofstuk wat handel oor die literatuurstudie en vanuit die persoonlike verhale was daar deurgaans aanduidings van diskoerse wat 'n rol speel en ook 'n invloed het op hoe nooit-getroudes hulself sien. Dit is belangrik om te luister na die verhale, asook die alternatiewe verhale, maar om nie die invloed van die dominante diskoerse te ignoreer of gering te skat nie. Die mens word gevorm deur die konteks, en die mense om hom of haar, daarom glo ek dat niemand onaangeraak kan bly deur die dominante diskoers van sy of haar spesifieke samelewing nie.

Die diskoerse wat volg het my opgeval tydens die verloop van hierdie studie asook in die algemene daaglikse omgang.

- Omdat ek nie getroud is nie, pas ek nêrens in nie – nie by jong ongetroudes nie, en ook nie by getroude mense nie.
- As ek sosiaal aanvaarbaar wil wees moet ek deel wees van 'n paar – veral by sosiale geleenthede.
- Omdat ek nie 'n man in my lewe het nie, moet daar iets met my verkeerd wees.
- Getroude vroue sien my as 'n bedreiging ten opsigte van hul mans.

- Mense, veral in die werkplek, dink dat ek niks het om met my tyd te doen nie, en daarom is ek beskikbaar.
- Mense probeer voortdurend uitvind of daar iets met my skort, en of daar 'n sappige rede is waarom ek nie getroud is nie.
- Die samelewing probeer nooit-getroudes saam groepeer in “groepies” en ek beskou myself nie as deel van enige “groepie” nie.
- Jy het 'n man nodig om suksesvol te leef.
- Jy is 'n halwe mens sonder 'n man – jy moet nog jou ander helfte vind.
- Ek is 'n onontdekte skat – asof jy net 'n skat sal wees die dag dat jy ontdek is.
- Daar word steeds na nooit-getroudes verwys as oujongnooiens.
- Vroue se fisiese en finansiële status word steeds direk gekoppel aan hul huwelikstatus. Daarom die vraag: “Wanneer kry jy 'n vriend, kêrel of man?”
- Nooit-getroude vroue word gesien as onaantreklik, outyds, minder vroulik en minder seksueel aantreklik.

7.2 DIE EFFEK VAN DIE DOMINANTE DISKOERSE

Dominante diskoerse bring mee dat mense dit as algemeen geldende waarhede beskou en dit word 'n maatstaf waaraan mense gemeet word. 'n Paar voorbeelde van die effek van dominante diskoerse word hier onder genoem.

- Alle vroue wil graag trou en kinders hê.
- Vroue wat kies om nie te trou nie, moet 'n misterieuse rede daarvoor hê.

- Volgens die Bybel is dit 'n vrou se hoogste roeping om haar kinders en man te versorg.
- Alle vroue wat nooit-getroud is nie word as oujongnooiens gesien wat gefrustreerd en onaangenaam is.
- Nooit-getroude vroue is onvervulde vroue.
- Mense probeer voortdurend vir my 'n man soek.
- As jy ongetroud is en vrouevriendinne het, is jy lesbies.
- 'n Getroude vrou wat puntenerig is, word gesien as iemand met hoë standaarde; wanneer 'n nooit-getroude aandring op hoë standaarde word sy gesien as gefrustreerd en moeilik.

Wanneer na die verhale van veral Susan, Thandi en Lara geluister word, asook die aanhalings van ander gesprekke in my spreekkamer, is dit duidelik dat die wyse waarop hulle na hulself kyk beïnvloed is deur hierdie diskoerse. Freedman en Combs (1996:48) skryf hieroor:

“Problems develop when people internalise conversations that strains them to a narrow description of the self. These stories are experienced as oppressive because they limit the perception of available choices”.

Hierdie internalisering van verhale is nie bloot destruktief ten opsigte van die individue self nie, maar beïnvloed verhoudings oor die algemeen asook familieverhoudings. Veral Thandi getuig van versteurde familieverhoudings wanneer sy haar verhaal vertel.

7.3 DEKONSTRUKSIE VAN DIE DISKOERSE

Die diskoerse sou in hierdie geval gesien kon word as die dominante verhaal, en dit kan die terapeutiese proses bemoeilik. Volgens Freedman en Combs (1996:68) kan die terapeut die dominante verhaal of diskoers onderwerp aan dekonstruksievrae wat die diskoerse kan blootlê. Deur te vra na kontekstuele invloede op die probleem word dominante verhale ontmasker wat soms polities of geslagsgewys onderdrukkend is en verhoed dat die Kliënt ander moontlikhede kan herken. Die volgende vrae is voorbeelde van sodanige dekonstruksievrae.

7.3.1 WIE EN WAT HOU HIERDIE DISKOERSE IN STAND?

Bogenoemde diskoerse word in stand gehou deur die media, televisie en die filmbedryf wat nooit-getroudes voorstel asof daar nie alternatiewe tot hierdie diskoerse bestaan nie. Dit word ook in stand gehou deur die taal wat gebruik word wanneer daar na nooit-getroudes verwys word.

Geloofswaarhede of “belief systems” hou ook diskoerse in stand. Die geloofswaarheid van die mees dominante groep word afgedwing op ander groepe.

7.3.2 WIE BAAT BY HIERDIE DISKOERSE?

- Getroude vroue baat by hierdie diskoerse, want hoewel hulle huwelike dalk nie baie geslaagd is nie, voel hulle dat hulle in 'n bevoorregte posisie is omdat hulle goed genoeg geag was om gekies te word om te trou, en selfs om kinders te hê.
- Die werkgewer en soms ook die kerk baat hierby want hierdie vroue het oënskynlik niks om hulle mee besig te hou nie, en daarom kan hulle ingespan word na willekeur.
- Familielede baat hierby, want hierdie vroue speel 'n baie besondere rol in die lewens van broers en susters se kinders.

Wanneer hierdie soort vrae gevra word, kry die kliënt soms vir die eerste keer die geleentheid om na te dink oor nuwe moontlikhede of nuwe perspektiewe wat op sigself nuwe verhale na vore bring. Freedman en Combs (1996:46) gebruik ook die term dekonstruktiewe luister wat daarop dui dat wanneer daar op hierdie wyse geluister word, daar gesoek word na aspekte van mense se lewens waarvoor nog nooit gepraat is nie. Daar word gehoop dat hulle hul stories sal sien as iets waarin hulle 'n aandeel gehad het, en dat dit nie noodwendig iets is wat met hulle gebeur nie. Wanneer daar dekonstruktief geluister word dan word daar geglo dat die stories verskeie betekenis het. Soos die terapeut dan vrae vra begin kliënte hulle verhale in 'n nuwe lig sien.

8. TEN SLOTTE

In die voorafgaande hoofstuk het ek gepoog om die narratiewe benadering as alternatiewe terapeutiese benadering aan die woord te stel. Die narratiewe benadering as post-moderne benadering met die sosiale konstruksionisme as vertrekpunt is bespreek met daarmee saam die rol van die pastor en die rol en verloop van die pastorale gesprek. Die terapeut of pastor is nie die kundige met die resep of formule wat bloot deur die nodige stappe met die kliënt beweeg om 'n bepaalde resultaat te verkry nie, maar dit is 'n mede-opreis-gaan en 'n saam skeep van nuwe realiteite deur van bepaalde hulpmiddels gebruik te maak. Verandering is nie noodwendig die uitgangspunt nie, maar die blote vertel van 'n verhaal is soms vir die Kliënt genoegsaam.

In die volgende hoofstuk sal die klimaks en einde van die navorsingsverhaal beskryf word asook my refleksie op die navorsing.